

1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla

TARU NORDLUND

1 1800-luku ja muuttuvat kielelliset markkinat

Kieli on keskeinen osa sosiaalista merkityksenantoa: joka kerta kun avaamme suomme puhuaksemme tai kirjoitamme jotakin paperille, kerromme samalla jotakin itses-
tämme, asemastamme ja suhtautumisestamme. Puhumme ja kirjoitamme aina jollai-
kin ”aksentilla”. Kielenkäyttö on siis indeksistä. Tietynlaisella kielenkäytöllä kerromme
kuulumisestamme erilaisiin ryhmiin; toisaalta puuttuva kompetenssimme jossakin
kielessä tai kielimuodossa kertoo toiseudestamme. (Esim. Blommaert 2008: 30; Johns-
tone 2006: 78, 82–83; Johnstone 2007: 49–51, 65–66; Williams 2009: 65.)

Eri kielimuodot eroavat sen suhteen, millaista symbolista arvoa niillä on. Kielelli-
sillä markkinoilla (Bourdieu 1991: 37–39, 69; Grenfell 2011: 51–55) varsinkin standardi-
kielen hallinta toimii usein signaalina puhujan tai kirjoittajan varakkuudesta, koulu-
tuksesta tai auktoriteetista. 1800-luku oli Suomessa muuttuvien kielellisten markkinoi-
den aikaa: eri kielimuotojen – vanhan suomen kaudelta periytyvän pipliasuomen, van-
han prestiisikielen ruotsin, kehityksessä olevan uuden standardisuomen sekä suomen
ja ruotsin alueellisten murteiden – sosiaaliset merkitykset neuvoteltiin uudella tavalla.

Suomesta tuli 1800-luvulla paitsi kirjoitettu kulttuurikieli myös sivistyneistön pu-
hekieli. Aiemmin sosiaalinen kieliraja oli kulkenut ruotsin ja suomen välillä, mutta nyt
rajat asettuivat uudella tavalla: prestiisiin ja stigman dynamiikka määrittyi uudelleen.
Suomessa sivistyneen puheen malli otettiin pitkälti kirjakielestä, sillä osa ruotsinkie-
lisestä sivistyneistöstä oppi suomen kielen suoraan kielioppikirjoista. Sosiaalinen raja
rahvaan puhumiin maalaismurteisiin haluttiin tehdä myös tietoisesti valitsemalla kir-
jakielinen puheen malli. Äänteellisistä seikoista tällaisiksi sivistyneen puheen merkit-
simiksi muodostuivat muun muassa alun perin suomen murteille tuntemattomat tai
vain hyvin suppealla alueella esiintyneet *d* ja *ts* (*padan, metsä*). Muita sivistyneen ja
arkisen puheen rajoja määrittäviä piirteitä olivat sellaiset morfologis-leksikaaliset piir-
teet kuin kirjakielen *-ea-*, *-eä-* ja *-oa-*nominit (*kapea, kiveä, taloa*) ja niiden johdok-
set, omistusmuodot, persoonakongruenssi ja loppuheittoisten muotojen välttäminen
(*talossa, paikalla, viisi, pojaksi, antoi*). (Ks. Paunonen 1996, 2001, 2005, 2006.) Puheen
pragmaattisia piirteitä tai kokonaisten tekstien tasoa ei 1800-luvun sosiolingvistisen
ilmaston näkökulmasta ole juurikaan tarkasteltu (ks. kuitenkin kielenvaihtajia käsit-

televä tutkimus, esim. Saari 2008 ja 2009, sekä siirtolaiskirjeistä Laitinen & Nordlund, tulossa b). Pohdin tässä artikkelissa sitä, millaisilla työkaluilla sosiaalisten kielirajojen muotoutumista on mahdollista tutkia, kun tutkimuksen kohteena on kokonainen teksti ja sen tuottamisen ympäristö. Tutkimus liikkuu tällöin sosiolingvistiikan, tekstintutkimuksen, diskurssianalyysin ja historian tutkimuksen rajapinnoilla ja ammentaa työkaluja kaikista näistä tutkimusaloista, taustateorioista ja niiden käyttämisestä metodeista. Tässä artikkelissa ei pyrkimyksenäni ole ratkaista näiden erilaisten näkökulmien monenlaisia yhdistämismahdollisuuksia, vaan pohtia rajatun aineiston avulla sitä, millaisten käsitteiden avulla ja millaisista lähtökohdista tavallisten ihmisten kirjoittamia kokonaisa tekstejä ja kirjoitustaitoa voi analysoida 1800-luvun sosiolingvistiikassa kehyyksessä.¹

Paitsi sivistyneistö myös suomen murteita äidinkielenään puhuva kansa joutui 1800-luvulla opettelemaan uuden kirjoitetun kielen standardin. Lisäksi heidän piti oppia uusi puhuttu standardi, sillä kansakouluissakaan ei saanut käyttää omaa murretta, vaan kirjoitetun kielen pohjalta rakennettua puhuttua standardia (esim. Paunonen 1996: 548; 2006: 47). Yhteisen puhutun yleiskielen ajatus on linjassa sen snellmanilaisen käsityksen kanssa, että kansakoulu nähtiin yhtenäisen suomalaisen kansakunnan rakentajana (esim. Syväoja 2004: 14–115, 119, 138, 192–196, 259). Sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on havaittu, että teksteissäänkään koulua käymättömät kirjoittajat eivät käyttäneet omaa paikallista kielimuotoaan, vaan he tavoittelivat jonkinlaista yleiskieltä käyttäen hyväkseen julkisen kielen muotoipiirteitä ja rakenteita (esim. Vandenbussche 2004; Nordlund 2007; Laitinen & Nordlund 2008, tulossa a). Toisaalta näille teksteille on usein tyypillistä heteroglossisuus eli niissä on jälkiä useammasta kuin yhdestä kielimuodosta: kirjoittajat rakensivat tekstejään Ruotsin vallan ajalta periytyneen piplikielen mallien pohjalta ja ottivat käyttöönsä myös uuden kehityksessä olevan standardikielen piirteitä. Näiden lisäksi he käyttivät kirjoituksessaan hyväkseen oman puhutun kielensä mahdollistamia resursseja. (Laitinen & Nordlund, tulossa b.)

Tarkastelen artikkelissani kolmea talonpoikaistaustaista kirjoittajaa, jotka vuonna 1858 osallistuivat samaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran katovuosia käsittelevään kilpakirjoitukseen. Pohdin artikkelissani kirjoittajien asemaa 1800-luvun yhteiskunnassa. Millainen asema heillä oli kirjoittajina, ja millaisilla kielellisillä resursseilla he tuottivat tekstejään? Analysoin myös kirjoittajien keskenään erilaisia kielellisiä ratkaisuja. Mitä heidän kielelliset valintansa kertovat heidän suhteestaan yhteiskunnallisiin ja kielellisiin muutoksiin ja ideologioihin? Lähestymistapanani on historiallinen etnografia, jossa tekstiä ja sen kielellisiä piirteitä tarkastellaan suhteessa kirjoittajaan ja hänen tavoitteisiinsa, tekstin välittämiseen ja vastaanottoon sekä laajempaan yhteis-

1. Tekstiäni ovat eri vaiheissa kommentoineet Minna Jaakola ja Henna Makkonen-Craig, joille esitän lämpimät kiitokset sekä kannustavista että kriittisistä kommenteista ja yhteisistä keskusteluista. Kiitän myös Virittäjän päätoimittajaa Anne Mäntystä arvokkaista muokkausehdotuksista ja Virittäjän kahta nimetöntä arvioijaa osuvasta kritiikistä ja inspiroivista ideoista. Katovuosikertomukset on alun perin löytänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistosta historian tutkija Kaisa Kauranen. Kiitän Kaisaa kaikesta aineistoavusta vuosien varrella sekä itseoppineiden kirjoittajien tutkimusverkoston perustajaa Anna Kuismia avusta erilaisissa historiallisiin taustoihin liittyvissä kysymyksissä. Lämmin kiitos Lea Laitiselle, jonka kanssa on aina yhtä suuri ilo puhua itseoppineiden kirjoittajien kielestä.

kunnalliseen taustaan. Tutkimuskohteesta pyritään siis luomaan kokonaiskuva käyttämällä hyväksi monenlaisia tarjolla olevia lähteitä, tässä tapauksessa kirjoittajien omaa henkilöhistoriaa, tietoa 1800-luvun yhteiskunnallisesta taustasta, tekstien tuottamisen ympäristöä, kuten sanomalehdistöä tai kustantajia, kirjoittajia osana erilaisia sosiaalisia verkostoja ja luonnollisesti itse tekstejä ja niiden kielellisiä ja rakenteellisia valintoja. Blommaert (2008: 12–15) kutsuu tällaista lähtökohtaa tekstin etnografiaksi (*ethnographies of text*). Tutkimuksen kohteena voi olla nykyhetkessä tuotettu tai historiallinen kirjallinen dokumentti – olennaisinta tekstin (historiallisessa) etnografiassa on itse tekstin ja sen tuottamisen yhteyden sekä tekstin tilannesidonnaisuuden ymmärtäminen.

1800-luvun puolivälissä maailmankuva oli maaseudulla muuttumassa. Maatalouden modernisoituminen oli alkanut, ja talonpoikaisväestön sosiaalinen liikkumavara oli muun muassa luku- ja kirjoitustaidon ja sanomalehdistön kasvun myötä monella tapaa laajenemassa. Maaseudun väestö oli irtautumassa perinnäisestä kristillisestä peruskatsomuksesta, jonka mukaan ihmisen elämä ja menestys oli pelkästään Jumalan tahdon vallassa. Valistukselliset aatteet toivat mukanaan pyrkimyksen ymmärtää ihmistä, luontoa ja yhteiskuntaa järjen avulla. Uuden rationaalisen ajattelutavan mukaan ihminen saattoi itse toiminnallaan vaikuttaa omaan elämäänsä. (Vahtola 1978.) Kirjoituskilpailun tekstit kuvastavat tätä muutosta niin sisällöllisesti kuin kielellisillä valinnoillaan.

Aineistoni kirjoittajat ovat niin kutsuttuja itseoppineita kirjoittajia eli kirjoittajia, jotka ovat oppineet kirjoittamaan omin päin tai saaneet kirjoitustaitoon vain hyvin vähän muodollista koulutusta. Osa kirjoittajista on saattanut käydä jonkin verran kiertokoulua tai kansakouluakin. Kyseessä on siis kirjoitustaidon jatkumo, eivätkä kirjoittajat taitojensa puolesta muodosta yhtä selvärajaisia ryhmää, mikä näkyy jo oman aineistoni kolmessa tekstissä. Myös kirjoittajien sosiaalinen asema on ollut monenlainen: itseoppineiden joukossa on ollut irtolaisia ja torppareita, vauraita talollisia sekä käsityöammattien edustajia, esimerkiksi seppiä tai ompelijoita (esim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkiston käsikirjoituksista ks. Kauranen 2006; Kuusmin 2002: 7–20; Kuusmin 2010: 23–26). Osa itseoppineista on voinut toimia kirkossa lukkareina tai suntioina ja kiertokoulun opettajinakin. Laajasti ottaen kyse on siis kirjoittavista kansanihmisistä verrattuna koulutusta saaneeseen eliittiin, sivistyneistöön ja ylempiin säätyläisiin.

Niistä kahdestatoista kirjoittajasta, jotka vuonna 1858 osallistuivat SKS:n kilpajoitukseen, olen tässä artikkelissa valinnut tarkastelun kohteeksi kolme tekstiä ja kirjoittajaa, Pekka Kumpulaisen (Iisalmi), Konstantin Pokelan (Lappajärvi) ja Lauri Pelkosen (Kuopio). Tekstit on valittu siten, että ne edustavat toisistaan poikkeavia tapoja lähestyä kilpailun kysymyksenasettelua. Myös kirjoittajien sosiaalinen asema on erilainen, vaikka kaikkia yhdistääkin maaseututausta: kaksi kirjoittajista on noussut sosiaalisessa hierarkiassa aina valtiopäiväedustajiksi saakka, ja vain yksi kirjoittajista edustaa selvemmin itseoppinutta maaseuturahvasta, joka ei – kirjoitustaidostaan huolimatta – kuulunut sosiaalisten nousijoiden joukkoon. Mikrotasolla tällainen tilanne edustaakin hyvin koko 1800-luvun Suomen maaseudun sosiaalista murrosta.

Itseoppineilla kirjoittajilla oli hallussaan erilaisia kielellisiä resursseja, joiden pohjalta he tuottivat tekstejä erilaisiin tarpeisiin. Heillä oli luonnollisesti käytettävissään oman puhekielensä resurssit ja puhekielen mahdollistamat merkityksenannot. Sen lisäksi heillä oli kokemusta pipliasuomesta ja varsinkin uskonnollisesta ja hallinnollisesta kielestä. Kaikki suomalaiset – kirjoitustaidottomatkin – olivat vuosisatoja eläneet kirjallisen kulttuurin piirissä, sillä keskeiset uskonnolliset ja hallinnolliset tekstit tulivat tutuiksi suullisesti. (Laitinen & Nordlund 2008, tulossa b.) Uskonnollinen kieli oli kaikille tuttua varsinkin messun yhteydessä pidetyistä saarnoista tai kirkon eri tilaisuuksissa toteuttaman katekismusopetuksen kautta (Laine & Laine 2010). Kirkossa tutuksi oli tullut myös hallinnollinen kieli ja sen mallit, sillä kirkossa oli 1500-luvulta lähtien luettu ääneen aluksi kuninkaan ja sittemmin keisarin ja paikallisten viranomaisten kuulutuksia, asetuksia ja määräyksiä (Koivusalo 1983; Tommila 1983; Villstrand 2008). Kuulutuksia luettiin ääneen myös kyläkokouksissa ja sotaväessä (Laine & Laine 2010: 261). Itseoppineilla kirjoittajilla oli kyky käyttää erilaisia kielellisiä resursseja luovasti omiin tarkoituksiinsa. Esimerkiksi 1800-luvun siirtolaiskirjeissä itseoppineet kirjoittajat rakensivat vuorovaikutuksen ylläpitämiseen ja informaation jakamiseen ja rytmittämiseen oman ryhmätyylin sekä puhutun että kirjoitetun kielen pohjalta (Laitinen & Nordlund, tulossa b).

2 Kielellinen eriarvoisuus

Itseoppineiden kirjoittajien kielen kautta on mahdollista tarkastella 1800-luvun kielenkäytön muotoja sekä kielellisten resurssien jakautumista yhteiskunnassa. Vaikka itseoppineiden kirjoittajien ulottuvilla olikin monenlaisia kielellisiä resursseja, eivät ne olleet samalla tavalla kaikkien käytettävissä. Blommaert (2003: 35) erottaa olemassa olevat resurssit (*available*) periaatteessa käytettävissä olevista (*accessible*) ja kirjoittajan tosiasiasa hyödynnettävissä olevista (*exploitable*) resursseista. Itseoppineen kirjoittajan näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että vaikka kaikilla oli varsinkin suullisesti välitetyn kansanopetuksen ja joukkotiedotuksen pohjalta jossakin määrin pääsy kirjallisen kulttuurin piiriin eli resurssit olivat olemassa, ne olivat maaseudulla vain harvojen ulottuvilla eli käytettävissä. 1800-luvulle saakka kirjat olivat kalliita, eikä niitä juuri ollut rahvaan kodeissa (Laine & Laine 2010: 286–290). Tärkein teos oli virsikirja. Se oli oikeastaan yleinen tietoteos, joka sisälsi virsien lisäksi katekismuksen, Raamatun kohtia, muuta uskonnollista tekstiä sekä *Ajan-Tieto*-osion, joka esitteli kronologisesti maailmanhistorian tapahtumia. *Raamatusta* tuli koko kansan kirja vasta 1800-luvulla, jolloin Suomen Pipliaseura ryhtyi painattamaan suuria painoksia ja jakamaan kirjoja maaseudulla myös ilmaiseksi. (Mp.) Vain harvat tutustuivat muunlaisiin kirjoitettuihin teksteihin, vaikka poikkeuksiakin tietysti oli. Esimerkiksi tässä artikkelissa esiteltävällä talonpoikaisesta taustasta valtiopäivämieheksi edenneellä Pekka Kumpulaisella oli monipuolinen kirjasto, ja hän tilasi useaakin suomenkielistä sanomalehteä (Aaltonen 1952: 360). Hyödynnettävissä olevat resurssit puolestaan ovat sellaisia, jotka kirjoittaja pystyy ottamaan haltuunsa ja joiden pohjalta hän kykenee itse tuottamaan kirjoitettua tekstiä. Koska luku- ja kirjoitustaidon infrastruktuuri oli kehittymätön, ei

kirjoitustaitoinenkaan henkilö välttämättä kyennyt hyödyntämään kirjoitetun kielen resursseja omissa teksteissään ainakaan täysimuotoisesti. Jotta kaikilla olisi edes joksikin tasavertaiset mahdollisuudet käyttää kirjallisia ilmaisukeinoja ja ymmärtää erilaisia kielellisiä koodeja ja niiden merkityksiä, pitää yhteiskunnassa olla näiden varmistamiseksi demokraattiset ja tehokkaat sosiaaliset instituutiot (Blommaert 2008: 11). Tällaiset instituutiot – keskeisimpänä koululaitos – olivat 1800-luvun puolivälin Suomessa vasta kehitymässä.

Kielenkäyttö on merkitysten välittämistä vuorovaikutuksessa: puhuja tai kirjoittaja ei toimi sattumanvaraisesti, vaan valitsee kielenkäyttötilanteeseen sopivat kommunikatiiviset resurssit ilmaistakseen haluamaansa merkitystä kuulijalle tai lukijalle. Kielenkäyttäjä saa *äänensä* kuuluviin silloin kun hän voi kommunikoida tavoilla, jotka täyttävät kommunikaatiotilanteessa tarvittavat henkilökohtaiset, sosiaaliset ja kulttuuriset tarpeet (Blommaert 2008: 17; Hymes 1996: 64). Kirjoitustaidon keskeinen merkitys sosiaalisten rajojen ylityksessä on todettu toistuvasti: kirjoitustaito oli sosiaalista pääomaa, joka mahdollisti kansanihmisten liikkuvuuden sosiaalisella kentällä (Kauranen 2007; Stark 2008). Pohdin artikkelissani itseoppineiden tekstejä tästä näkökulmasta: mitä voidaan sanoa kirjoittajien kielimuodosta – mahdollistivatko tekstit rajojen ylityksiä vai johtiko jokin piirre itseoppineiden teksteissä tekstien marginalisoitumiseen?

Lingvistisestä näkökulmasta kaikki kielet ovat yhtä monimutkaisia ja kykenevät mukautumaan käyttäjiensä tarpeisiin. Hymes (1996: 57) puhuu kuitenkin kielten mukautumisen resursseista (*adaptive resources*) eli siitä, että todellisissa puheyhteisöissä eri kielet poikkeavat siinä, millaisia asioita niillä voi tehdä. 1800-luvun itseoppineiden suomenkieliset tekstit ovat erityisen kiinnostavia tältä kannalta. Kun suomesta 1800-luvulla alettiin rakentaa kansalliskieltä ja eurooppalaista kulttuuri- ja sivistyskieltä, alkoivat vähitellen muotoutua monet uudenlaiset suomeksi kirjoittamisen ja puhumisen tavat. Tätä prosessia on kuvattu varsinkin leksikon tasolla (esim. Laine 2007; Pitkänen 2008). Paitsi eri alojen suomenkielinen sanasto, samaan aikaan syntyivät myös uudenlaiset kirjoittamisen tavat. Itseoppineiden kirjoittajien tekstit liittyvät kielellisen eriarvoisuuden problematiikkaan kahdellakin tapaa, yksilön ja kieliyhteisön näkökulmasta, sillä kirjoittajat joutuivat usein kirjoittamaan puutteellisilla resursseilla kieltä, jota parhaillaan oltiin kehittämässä uusille käyttäjäaloille. Toisaalta koko yhteisön tasolla tämä tilanne johti jossakin määrin tasa-arvoisempaan tilanteeseen, sillä myös sivistyneistön jäsenet olivat itseoppineita nimenomaan suomen kielen kirjoittajina – sivistyneistöhan oli saanut muodollista opetusta lähinnä vain ruotsin ja muiden vieraiden kielten kirjoittamisessa (Laitinen & Nordlund, tulossa a). Kirjakielen normeja rakennettiin 1800-luvulla suomen murteiden pohjalta, ja äidinkielenä kirjoittajina itseoppineilla oli hallussaan monipuoliset oman murteensa ilmaisukeinot. Sivistyneistöllä oli toisaalta muiden kielten kirjallisen käytön pohjalta hallussaan muun muassa tekstin rakentamiseen ja argumentointiin liittyviä kompetensseja, joita itseoppineilla kirjoittajilla ei välttämättä ollut.² Kielellisillä valinnoillaan sekä sivistyneistön jäsenet että

2. Kiitän tästä huomiosta Henna Makkonen-Craigia. Olisi kiinnostavaa peilata sekä itseoppineiden että sivistyneistöön kuuluneiden 1800-luvun kirjoittajien taitoja Makkonen-Craigin (2011: 62–91) käsittelemiin kirjoittajan kompetensseihin ja niiden eri ulottuvuuksiin.

itseoppineet kirjoittajat joka tapauksessa saattoivat osoittaa identifioituvansa muotoutumassa olevaan kansalliseen standardiin ja yhteiseen kansakuntaan (Laitinen 2010; Laitinen & Nordlund, tulossa a).

3 Sosio- ja tekstilingvistiikkaa: asennoituminen, tekstilajit ja standardit

Kuten edellä olen esitellyt, tässä artikkelissa tutkimuskysymykseni liittyvät laajasti ottaen siihen, miten 1800-luvun Suomessa liikkeessä ollutta kielimuotojen sosiaalista merkityksenantoa voisi lähestyä kokonaisten tekstien tasolla. Lähestyn tätä kysymystä tarkastelemalla kolmen kirjoittajan erilaisia kielellisiä resursseja, jotka ovat suhteessa yhtäältä heidän edustamiinsa yhteiskunnallisiin ideologioihin ja toisaalta kirjoittamiseen ja julkaisemiseen oman äänen ilmaisemisen keinona 1800-luvun Suomessa. Kirjoitustapahtuman ja tekstien analyysissä käytän apuvälineinä erityisesti asennoitumisen, tekstilajin ja standardin käsitteitä. Koska tarkastelemani kirjoitukset ovat kaikki ratkaisuiltaan hyvin erilaisia, kukin teksti on vaatinut omanlaisensa lähestymistavan ja analyysityökalut. Tämä on luonnollisesti myös yksi merkki 1800-luvun suomenkielisen tekstimaailman heterogeenisyydestä ja siitä, että tarkastellaan aikakautta, jolloin suomenkielinen kirjoittaminen ylipäätään vielä etsi muotoaan.

Asennoitumisella (*stance*) tarkoitetaan sitä, millä tavoilla kirjoittaja kirjoitustapahtumassa (tai vielä yleisemmin puhuja puhutussa vuorovaikutuksessa) asemoi itsensä suhteessa sanomaansa, itseensä kirjoittajana, lukijaan, yleisöön, sosiolingvistiseen ympäristöön ja vallitseviin kielellisiin ja sosiaalisiin ideologioihin (Jaffe 2009: 4). Du Bois (2007: 165) erottaa asennoitumisessa kolme eri komponenttia: arvioinnin (*evaluation*) eli sen, millä tavalla asennoituja arvottaa asennoitumisen kohdetta, positioinnin (*positioning*) eli sen, millä tavalla puhuja tai kirjoittaja asemoi itsensä kommunikaatiotilanteessa, sekä asettumisen linjaan (*alignment*) eli sen, miten hän rakentaa suhteensa kommunikaatiotilanteen muiden osanottajien kanssa (rakentaako hän suhteen samavai erilinjaiseksi) (Du Bois'n mallia esittelee myös Virtanen 2010).

Sosiolingvistinen asennoitumisen käsite on performatiivinen sikäli, että asennoitumisesta lähtevä näkökulma näkee sosiaaliset identiteetit diskurssissa konstruoituina, ei pysyvinä ominaisuuksina. Performatiivisuus nostaa puhumisen aktin näkyviin, objektiivoi sen ja asettaa sen tarkastelun alaiseksi. (Jaffe 2009: 11; Bauman & Briggs 1990: 73.) Tätä kautta asennoituminen on myös refleksiivistä ja metalingvististä, ja se ilmenee muun muassa kielen metatasolla (Jaffe 2009: 17). Teksteissä kirjoittajan asennoituminen paljastuu usein sellaisesta metatekstistä, joka jäsentää tekstin kulkua ja lukijan lukemisprosessia, eli kohdista, joissa kirjoittaja nostaa eksplisiittisesti esille tekstin tason ja antaa siitä tulkintavihjeitä. Muita mahdollisia keinoja ovat kieliopin tasolla sellaiset indeksiset ilmiöt kuin modaalisuus tai persoona, joiden avulla puhuja voi asemoida itseään suhteessa kommunikaatiotilanteeseen ja sen osanottajiin. Metateksti ja persoona ovat artikkelissani keskeisiä varsinkin kahden ensimmäisen kirjoittajan tekstien tulkinnassa.

Olen pohtinut katovuosikirjoituksia lisäksi siitä näkökulmasta, miten eksplisiittisesti tai implisiittisesti kirjoittaja osoittaa asennoitumistaan eli miten eri näkemyksiä tuotetaan teksteihin. Kiinnostavia ovat paitsi ne tekstit, joissa kirjoittajan asennoituminen selvästi näkyy, myös ne, joissa kirjoittaja asettuu linjaan vallitsevan ideologian kanssa eikä asennoituminen eksplisiittisesti näy. Neutraalia asennoitumista ei siis oikeastaan ole, koska neutraalisuus on itsessäänkin asenne. Voi siis ajatella niinkin, että vahvimmin kirjoittaja asennoituu juuri silloin, kun eksplisiittisiä merkkejä asennoitumisesta ei ole, ja teksti ja sen sanoma esitetään lukijalle totuutena. (Jaffe 2009: 3; myös Rouhikoski, tulossa.)

Kysymys tekstilajista on katovuositeksten yhteydessä ongelmallinen. Selvää on ainakin, että aineistoni kolme kirjoittajaa itse ovat tehneet aihetta lähestyessään hyvin erilaisia tekstuaalisia valintoja. Kilpikirjoituksen tehtävänannosta ja lopullisen palkinnon saajan tekstistä voi päätellä, että tutkintolautakunnan tavoitteena oli jonkinlainen tieteellisesti argumentoitu ja loogisesti etenevä asiateksti (kilpailusta lähemmin seuraavassa luvussa). Yksi käsittelemistäni kirjoittajista lähestyykin tehtävänantoa juuri näin, mistä syystä teksti avautuu tulkinnalle parhaiten, kun tarkastelee muun muassa sellaista metatekstiä, joka on tyypillistä (luonnon)tieteelliselle argumentoinnille. Toisaalta toinen aineistoni kirjoittajista kirjoittaa enemmänkin uskonnollista proosaa, ja olen analysoinut kyseistä tekstiä nimenomaan saarnatekstin näkökulmasta. Kolmas teksti poikkeaa kummastakin edellisestä siinä, että se on rakennettu lukijaa suoraan puhuttelevaan dialogiseen muotoon. Pyrkimyksenäni ei tässä artikkelissa ole ottaa kantaa tekstilajin käsitteeseen sinänsä, vaan tukeudun analyysissä käsitykseen, jonka mukaan tekstilaji määrittyy lähinnä tekstin käyttökontekstista, jota tekstissä esiintyvät kielelliset ja rakenteelliset valinnat omalta osaltaan kuvastavat (tekstilajista ja sen lähikäsitteistä ks. Shore & Mäntynen 2006: 9–41).

Kolmas keskeinen käsite tutkimuksessani on standardin käsite. Itseoppineiden kirjoittajien tekstejä on perinteisesti lähestytty ”ylhäältä päin” eli siten, että niitä on tarkasteltu jostakin olemassa olevasta tai oletetusta standardikielimuodosta käsin (näkökulman kritiikkiä lähemmin Nordlund 2005; Laitinen & Nordlund, tulossa a). Suomalaisessa 1800-luvun kontekstissa standardikielimuoto hahmottuu varsinkin äänne- ja muoto-opillisten piirteiden kautta, ja standardista poikkeavia ovat esimerkiksi sellaiset puhekieliset muodot, joissa itseoppineiden teksti poikkeaa kirjakieleen vakiintuneesta standardista (esim. *sais/saisi, tähten/tähden*). Samaan tapaan standardin voinee käsitellä siinä tutkimuksessa, joka on tarkastellut 1800-luvun sivistyneistön puheen kielellisiä valintoja, kuten luvussa 1 oli esillä. Tässä artikkelissa en kuitenkaan viittaa standardin käsitteellä ainoastaan siihen kieliopilliseen ja leksikaaliseen tasoon, joka sai normitetun muotonsa 1800-luvun kuluessa, vaan myös yleisemmin erilaisiin tekstin rakenteen standardeihin. Tällaisena standardina voidaan nähdä esimerkiksi hyvämuotoisen ja onnistuneen tieteellisen tekstin rakenne, jota käsitellen alaluvussa 5.1. Kiinnostavaa juuri tässä aineistossa on lisäksi se, että se standardi, johon kirjoittajat näyttävät teksteissään pyrkineen, ei suinkaan ole kirjoittajilla sama. Äänne- ja muoto-opillisella tasolla voidaan varmasti ajatella, että kirjoittajat ovat pyrkineet samantyyppiseen normitettuun kielimuotoon (lähemmin alaluvuissa 5.1–5.3), mutta esimerkiksi toisen kirjoittajan, Konstantin Pokelan, tekstissä tekstilajin tasolla tavoitteena ei ole ollut luonnon-

tieteellinen teksti vaan kirkossa tutuksi tullut saarnateksti, jonka rakenteen ja piirteet hän hyvin tunsikin, kuten alaluvussa 5.2 osoitan.

4 Kilvoitus-kysymyksiä katovuosista

Tutkimukseni aineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjoituskilpailun sadosta vuodelta 1858. Kirjoituskilpailu koski katovuosien syitä ja seurauksia sekä ajatuksia siitä, miten katovuosia voitaisiin jatkossa estää. Kirjoituskilpailun teeman taustalla olivat paitsi kokemukset todellisista koetuista katovuosista³ myös laajempi yhteiskunnallinen muutos, joka juuri vuosisadan puolivälin jälkeen johti maatalouden rationalisointiin ja tehostamiseen (Klinge 2006: 407–414). Aihe oli siis hyvin ajankohtainen, ja myös sanomalehtien palstoilla keskusteltiin maatalousseurojen ja -oppilaitosten perustamisesta, vilja- ja jyvämakasiineista, salaojista ja viinanpoltosta. Aineistoni kirjoittajista varsinkin Pekka Kumpulainen otti aktiivisesti osaa tähän keskusteluun, ja vuonna 1861 hänet valittiin muun muassa Kuopion läänin maatalousseuran sääntötoimikuntaan talonpoikaisedustajaksi (Klinge 2006: 410).

Katovuosia koskeva kilpakirjoitusilmoitus ilmestyi Suomettaren numerossa marraskuussa 1857:

Kilvoitus-kysymyksiä: Hiljattain ohitse menneen kurjuuden johdosta haluaa Suomalaisen kirjallisuuden-seura esiin saattaa kirjallisia selityksiä katovuosien syystä Suomessa ja miten niitä voitaisiin estää, sekä isänmaallemme soveliaimmista keinoista niiltä vaikutettua nälkää vastaan; jonka tähden seura, jolle siihen tarkoitukseen on lahjotettu palkinto-rahoja, kilvoitus-aineiksi on määrännyt seuraavaa kaksi asiata:

1:ksi Selitys katovuosien syistä ja niistä keinoista, joilla niitä voisi estää taikka vähentää.

2:ksi Miten vaikuttaa katovuodet kansaan ja kuinka niiden surkeita seurauksia voisi lievittää ja estellä? Kehotetaan tämän kautta asian ymmärtäväiset kirjailijat teemmään selityskokeita näistä tärkeistä kysymyksistä ja käsikirjoituksensa lähettämään seuralle ennen tulevan vuoden 1858 loppua. (Historiallinen sanomalehtikirjasto / *Suometar* 47-27-11-1857.)

Vuoden 1858 kirjoituskutsuun tuli yhteensä 14 kirjoitusta, 13 suomeksi ja 1 ruotsiksi. Suomenkielisiä kirjoittajia oli yhteensä 12, sillä yksi kirjoittaja, Petter Heikkinen Nilsiästä, lähetti kirjoituksensa kahdessa eri lähetyksessä. Kukaan kirjoittajista ei ollut kirjoittanut tekstiä, joka palkintolautakunnan mukaan olisi täyttänyt palkintokriteerit. Näitä olisi ollut muun muassa uusien näkökulmien esiin tuominen ja tieteellisen poh-

3. Maataloutta rasittivat 1800-luvun puolivälissä katovuodet, joiden sarja alkoi 1856, siis kilpakirjoituskutsua edeltävänä vuonna. Poikkeuksellisen kylmä ilmastojakso ja yhteiskunnan kehittymättömyys johtivat nälänhätään ja kulkutautien leviämiseen koko 1860-luvun ajan, ja vuosikymmenen lopulla kuolleisuus oli paikoitellen erittäin korkea. (Virrankoski 2001: 523–527.)

jan osoittaminen, kuten palkintolautakunnan lausunnosta voidaan lukea: ”icke något väsentelig, hvilket icke redan förut blifvit uttaladt och erkändt, icke heller inlåta de sig uti någon på längre tids erfarenhet eller vetenskapliga grunder sig stödande fullständig utredning” (SKS 16.3.1859, *Suomi* 1859: 399). Kilpailua päätettiin jatkaa, ja toisella kierroksella vuonna 1860 kilpaan osallistui neljä kirjoittajaa, joista kolme suomeksi ja yksi ruotsiksi. Tällä kertaa löytyi myös voittaja, maanviljelysopettaja Antti Manninen, jolta ilmestyi vuosisadan vaihteessa useita maatalouteen liittyviä oppikirjoja.

Kirjoituskilpailun tekstejä arvioimaan asetettiin toimikunta, jonka jäseniksi oli valittu kanslianeuvos Gabriel Rein, assessori F. J. Rabbe, apteekkari Karl Emil Carger sekä Suomettaren toimittaja Paavo Tikkanen. Toimikunnan kirjoittamaa lausuntoa käsiteltiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksessa 16.3.1859 (painettuna *Suomi* 1858: 396–400). Huomiota herättävää toimikunnan lausunnossa on, että se käsittelee lähes pelkästään kirjoitusten sisältöä, ja kunkin kilpatekstin keskeinen sisältö on referoitu. Kieliasuun ei juurikaan kiinnitetä huomiota, mikä on kiinnostavaa, kun vertaa lausuntoa muihin samaan aikaan järjestettyihin kirjoituskilpailuihin. Esimerkiksi Wolmari Kilpisen kirjoituskilpailuun⁴ lähetettyjä tekstejä arvioitiin seuran pöytäkirjassa nimenomaan kieliasun kannalta:

– – ja kieli N:o 3:ssa, josta teoksesta Tutkija-kunnan jäsen Lisensiaatti F. Polén on antanut lauseen, joka tässä annetaan Seuran pöytäkirjaan, on niin ruotsin-mukaista ja niin kieli-opillisia virhiä täynnä, että syystä voipi luulla suometajan aivan heikosti tuntevan Suomen kieltä. Toivottava olisi kuitenkin, että niin hyvin yksi kuin toinenkin näitä kelpollisia kirjoja täydellisenä ja parannetulla kielellä joutuisi suomen-kielisen yleisön luettavaksi. (*Suomi* 1859: 309.)

Katovuosis kirjoituksissa olennaista olikin kirjoitusten sisältö, ja kilpailulla pyrittiin etsimään ehdotuksia maatalouden todellisten ongelmien ratkaisemiseksi. Vastauksia odotettiin nimenomaan kansanhemisiltä, valistuneilta talonpojilta, jotka olivat vuosisadan puolivälissä aktivoitumassa esimerkiksi sanomalehtien maaseutukirjoitusten kautta. Kirjoittajien harjaantuneisuus kynäkäytössä vaihteli suurestikin, kuten osa kirjoittajista itsekin mainitsee:

Ehkä minä olen alhaisesta talon pojan säätystä, huono kirjailia, ehkä enepi Olisi mietteitä ja aikeita tästä Asiasta, kuin sitä taitan tässä Ulos kirjottaa, Mutta koitan kummingin tätä tärkeää asiaa selitellä, huonon ymmärryksen jälkeen, koska kunnioitettava Seura on tilaisuutta antannut selitellä, ehkä en siinä mielessä että Ylimäinen kirjailia olisin vaan paremmin alhaisin, sillä ej viisammatkaan taita Heran tarkotusta käsittää, ilman hänen hengensä valoa, johon kaikkivaltias antakoon

4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkisti vuonna 1857 kilpakirjoituksen, jonka palkintoa varten Wolmari Kilpinen lahjoitti seuralle 103 hopearuplaa. Kilpailussa etsittiin ensisijaisesti alun perin suomeksi kirjoitettua tekstiä, mutta myös suomennosta, jos ”se muten on etevin, såda palkinnon”. Edellytyksenä oli, että kirjoituksessa on käytetty pitkien vokaalien ja ä:n ja ö:n merkinnässä nk. venykeitä, joita Kilpinen itse esitti suomen ortografiaan. (*Suomi* 1857: 272–273.)

meillen armonsa oikein miettiäksemme Amen! Gustaf Sarava Petäjävöiltä (Gustaf Sarava, Petäjävösi.)

Sen Kilpa Kysymyksen johatuksesta joka seisoi Suometar 47 numerossa wuona 1857 haluaisin minä vaikka kirjoitus Työnin on huono ja Buuttuwainen Byytän Lyhyesti ja yksinkertasesi selittä näitä kysymyk=mysiä, ej Palkinon Tähen mutta Kunnian osotuksen ja Kiitoksen Tähten Seuran jäseniä ja kaikkia niitä Kohtan jotka huolehtiwat meidän köyhän maame ejstymistä. (Jeremias Pohjanen, Alatornio.)

Vaikka tutkijakunnan mielessä ei olisi ensisijaisesti ollutkaan tekstien painaminen, ainakin muutamat kirjoittajista kyllä lähettivät tekstejään julkaisumielessä ja pyysivät ilmoittamaan kirjeiden saapumisesta sanomalehdessä. Tämä pyyntö liittyy sanomalehtien käytäntöihin. Kun sanomalehdet 1800-luvun puolivälissä alkoivat julkaista lukijoiden lähettämiä tekstejä, nk. maaseutukirjeitä, lehdissä julkaistiin myös pieniä viestejä, joissa kerrottiin kirjoitusten hyväksymisestä tai hylkäämisestä. (Maaseutukirjeistä ks. Stark 2011: 38–77.)

minä pyytän nöyrimmä alamaisuudessa korkijasti kunni Joitellava suomen kirjallisuuten seuran pä miestä Että jos tämä kirjakillatan [?] Että se kelpa prykälä nin oli sitte nin hyvä Ja lähettäi sille minulle yhten rykattynä Eli Julkaisisille suomettaressa sitten sekä perillen tulemisesta Että sen kelmollisuudesta
Korki Jasti kunnijoitetavan seuran pää miehen nöyryn palvelija
kostenli Matti poika pokela vaasan Län vintalan kupet [?] LappaJarven pitäjä
(Konstantin Pokela, Lappajärvi.)

pytäsin nöyrimmä teitä kunnioitettava kirjallisuuten seura aviiseissa julkasemaan jos tämä on käsiinne tullut (Gustaf Sarava, Petäjävösi.)

Aineistoni tekstit ovat kaikki kilpakirjoituksen ensimmäiseltä kierrokselta, jossa varsinaista rahapalkintoa ei jaettu. Useimmat tekstit olivat palkintolautakunnan mielestä kuitenkin perusteltuja ja asiallisia (”innehålla ganska sunda och väl grundade anmärkningar och åsigter uti det ifrågakomma ämne”; SKS 16.3.1859, *Suomi* 1859: 399), joten kirjoittajille myönnettiin lohdutuspalkinnoksi kirjapalkintoja. Oman aineistoni kolmesta kirjoittajasta kirjapalkinnon saivat Pekka Kumpulainen ja Lauri Pelkonen.

5 Sosiaaliset ja kielelliset ideologiat kolmen kirjoittajan valossa

Tarkastelemani kilpakirjoitukset poikkeavat suuresti kielellisiltä ratkaisuiltaan ja kertovat näin ollen hyvin erilaisista identiteeteistä, kirjoittajapositioista, kielellisistä ja sosiaalisista ideologioista sekä kielellisestä ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta. Kuten edellä oli esillä, maaseuturahvaan maailmankuva oli muuttumassa. Yhteiskunnallisilla ideologioilla viitataan tässä artikkelissa yhtäältä vanhan uskonnollisen maailmankuvan väistymiseen ja tieteellisen maailmankuvan nousuun ja toisaalta fennomaanisen ideo-

logian leviämiseen kansan keskuudessa. Kummassakin on kyse yhteiskunnan modernisaatiosta (ks. esim. Mikkola 2009: 34–39). Aineistoni kolmen tekstin kielelliset valinnat voidaan nähdä ikonisina suhteessa kirjoittajien maailmankuvaan. Kielellisillä ideologioilla viitataan kirjoittajien käsityksiin kielestä, ja tässä yhteydessä erityisesti siihen, miten kirjoittajat näyttävät arvottavan erilaisia kielimuotoja. Myös kieli-ideologiat avautuvat kirjoittajien kielellisten valintojen kautta (kieli-ideologioista ks. Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin, tulossa; ks. myös Laitinen 2004: 212–214; Nordlund 2004: 286–289; af Hällström-Reijonen 2012: 39–42).

Sanomalehdistön merkitys oli keskeinen siinä, että uusi maailmankuva levisi myös maaseudulle. Samoin ne olivat keskeisiä, kun maaseudun asukkaat alkoivat aktivoitua ja ottaa itse osaa keskusteluun. (Tommila & Salokangas 1998: 43–49.) Stark (2011: 59–60) on tarkastellut tätä prosessia Jürgen Habermasin julkisuuden sfäärin (*public sphere*) käsitteen kautta. Julkisuuden sfääri on yhteisiä ja yleisiä asioita koskeva rajoittamaton ja rationaalinen keskustelu, joka on avointa kaikille, jotka voivat osallistua siihen tasavertaisina. Käytännössä keskustelu ei ole koskaan täysin avointa, vaan julkisuuden sfäärissä on aina erilaisia rajoittavia käytäntöjä. Esimerkiksi äänioikeus on saatettu rajata koskemaan vain joitakin ryhmiä. (Mp.) Myös maaseudun asukkaat nousivat yksityisestä sfääristä julkisuuden sfääriin keskustelemaan yhteiskunnallisista asioista. Starkin (2011) mukaan kansanihmiset saivat äänensä kuuluviin tietyillä ehdoilla: sanomalehtien palstoille saakka päässeet kirjoittajat olivat omaksuneet vallitsevan ideologian mukaisen kansanvalistuksen ja kansallisaatteen retoriikan. Tämän retoriikan omaksuminen oli olennainen osa rahvaan läpimurtoa viralliseen ja julkiseen elämään. Kielentutkijan kannalta tähän liittyy myös kysymys tietynlaisen standardikielen ja diskurssien omaksumisesta, sillä saadakseen äänensä kuuluviin kirjoittajilla piti olla käytettävissään tietynlaiset kielelliset resurssit.⁵

5.1 Valistunut kansanmies Pekka Kumpulainen (1817–1880)

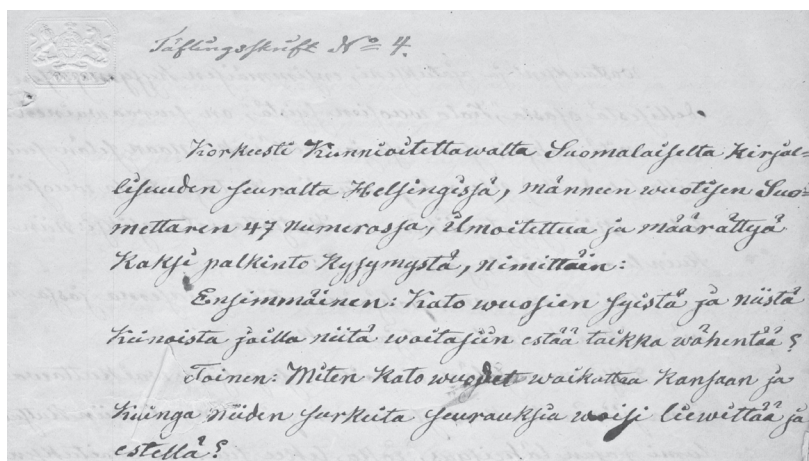
Pekka⁶ Kumpulainen oli iisalmelainen maanviljelijän poika. Kumpulainen on kuvattu lahjakkaana henkilönä, joka aktiivisesti itse opiskellen ja pitäjän silloisen kappalaisen opastamana hankki luku- ja kirjoitustaidon ja jopa auttavan ruotsin kielen taidon. Kumpulainen toimi pitäjässään kirjurina ja laati erilaisia virallisia asiakirjoja, esim. perunkirjoja, anomuksia ja valituksia kirjoitustaidottomille talonpojille. Kumpulainen toimi myös talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajana vuodesta 1863 aina kuolemaansa saakka vuoteen 1880. Hän oli valtiopäiväedustajana aktiivinen monenlaisissa asioissa, muun muassa kulkuyhteyksissä, maatalous- ja kouluasioissa, suomen kielen ja painovapauden edistämässä sekä perintöasioissa. (Aaltonen 1952: 359–366; Hytönen 1926: 144–147; Klinge 2006: 391–403.)

5. Ritva Pallaskallion tuleva post doc -hanke tutkii, miten itseoppineet sanomalehtien maaseutukirjeenvaihtajat ja lehtien toimittajat yhdessä tuottivat tekstejä lehtien palstoille, millaiset seikat estivät julkaisemista, miten kynnys ylitettiin ja mikä oli lehtien toimitusten osuus tässä prosessissa.

6. Etunimestä esiintyy myös muotoja Pietari ja Petter. Käytän tässä artikkelissa muotoa Pekka, jota Kumpulainen itse käyttää katovuosikirjoituksessaan.

Kumpulainen oli myös ahkera maaseutukirjoittaja, joka lähetti kirjoituksiaan eri lehtiin, muun muassa Suomettareen ja Suomen Julkisiin Sanomiin. Hänet tunnetaan myös kenraalikuvernööri Bergille kirjoittamastaan anomuksesta, joka sisälsi ehdotuksia Ylä-Savon olojen kohentamiseksi. (Aaltonen 1952: 359–366; Hytönen 1926: 144–147.) Matti Klinge kuvaa teoksessaan *Iisalmen ruhtinaskunta* (2006: 391–403) Pekka Kumpulaisen ja Iisalmen rovastin J. L. Laguksen yhteistyötä ja korostaa papiston osuutta kansamiesten kirjallisissa ja yhteistyössä. Yhteistyö olikin varmasti tärkeää molemmin puolin. Koulutusmahdollisuuksien puutteen vuoksi kirkonmiehet olivat usein keskeisessä asemassa opintohaluisten kansanihmisten kirjallisissa pyrkimyksissä. Toisaalta juuri valistuneet talonpojat olivat säätyläistön keskeinen tukijoukko sivistyksellisissä pyrkimyksissä, kun pitääjään ryhdyttiin hankkimaan esimerkiksi lainakirjastoa tai kansakoulua. Kotipitäjässään vaikutusvaltaa nauttiva Pekka Kumpulainen oli vuonna 1855 Iisalmen rovastin virkaan astuneelle J. L. Lagukselle todennäköisesti yhtä tärkeä tuki kuin Lagus Kumpulaiselle. On siis täysin mahdollista, että Kumpulainen ja Lagus ovat keskustelleet myös erilaisista teksteistä ja suunnitelleetkin niitä yhdessä.⁷ 1800-luvun puolivälin jälkeen myös kansanihmisten mahdollisuudet osallistua joka tapauksessa kasvoivat, kuten edellä on esitetty. Esimerkiksi sanomalehtien maaseutukirjoittajista oli 1850-luvulla enemmistö ollut vielä sivistyneistöä, mutta seuraavilla vuosikymmenillä kasvoi nimenomaan tavallisen kansan osuus kirjoittajien joukossa. (Ks. Tommila 1979: 5; Lounasmaa 1910: 103; Tommila & Salokangas 1998: 46.)

Kuvassa 1 on käsialanäyte Pekka Kumpulaisen katovuosiskilpaan lähettämästä tekstistä. Näyte osoittaa, että Kumpulainen oli varsin harjaantunut kirjoittaja. Hän on muotoillut kirjaimet huolella tasaisiksi ja pyrkinyt kirjoittamaan mahdollisimman kauniisti ja selkeästi.

Kuva 1.

Käsialanäyte Pekka Kumpulaisen katovuosiskirjoituksesta.

(Katovuosien syistä, seurauksista ja lievityskeinoista. Kilpakirjoituksia vuonna 1858. Pekka Kumpulainen, Iisalmi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto.)

7. Kiitän prof. emer. Matti Klingeä tästä huomiosta.

Käsialojen tulkitseminen on luonnollisesti subjektiivista ja perustuu lähinnä kokemukseeni kansanihmisten käsikirjoituksista. Aloitteleville kirjoittajille tuntuisi olevan tyypillistä esimerkiksi se, että sanat on kirjoitettu paikoitellen tavuittain, kuten Konsantin Pokelan näytteessä myöhemmin tässä artikkelissa. Vähemmän harjaantuneiden kirjoittajien teksteistä tulee usein myös vaikutelma kirjainten kankeasta piirtämisestä. Kaikkein harjaantuneimmat kirjoittajat taas kirjoittavat usein jopa vaikeammin luettavaa käsialaa, koska heillä on jo kirjoitukseen vaadittavat hyvät motoriset taidot, jolloin itse fyysinen suoritus ei enää vaadi niin paljon keskittymistä. Myös erityyppiset tyylilajit, kuten humanistikirjoitus, lienevät olleet tuttuja käyneille kirjoittajille Suomessakin (käsialoista ks. esim. Karonen, Nygård, Rantatupa & Vilkkuna 2002). Itseoppineiden kirjoittajien teksteistä ei aina voi olla varma, onko tekstin allekirjoittaja todella itse kirjoittanut tekstin vai käyttänyt avukseen kirjuria (ks. myös Nordlund 2005).

Pekka Kumpulaisen teksti alkaa seuraavanlaisella johdannolla:

Korkeesti Kunnioitettavalta Suomalaiselta kirjallisuuden seuralta Helsingissä, mäneen wuotisen Suomettaren 47 numerossa, ilmoitettua ja määrättyä kaksi palkinto kysymystä, nimittäin:

Ensimmäinen: Kato vuosien syistä ja niistä keinoista joilla niitä *woitasiin* estää taikka vähentää?

Toinen: Miten kato wuodet waikuttaa kansaan ja *kuinga* niiden surkeita seurauksia woisi liewittää ja estellä?

Kehoituksella kaikille asian tunteville ja ymmärtäville maan miehille ja kirjailioille, tekemään selitys kokeita, näistä tärkeistä kysymyksistä ja käsi kirjoituksessa lähettämään, Suomalaiselle Kirjallisuus Seuralle, ennen tämän nyt sisällä olewan wuoden 1858 loppua; 50 ruplan kunnia palkinnolla, kumpaanki kysymykseen, kellolliseksi katsotulta kilpa kirjoitukselta (wastaukselta).

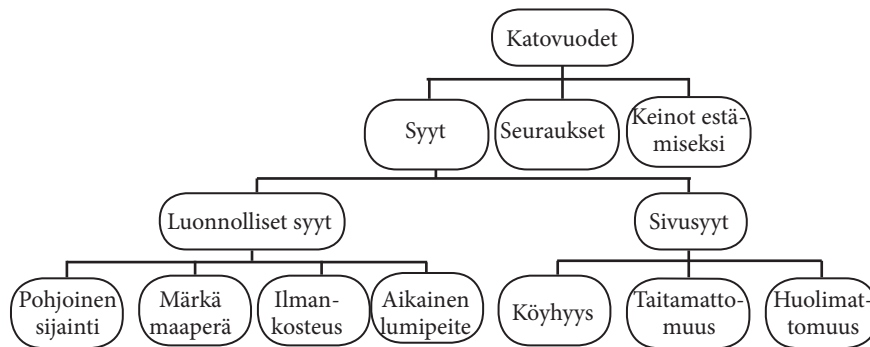
Korkeesti kunnioitetulta Kirjallisuus seuralta, kehoitettuna, rohkenen siis niin kuin maa mies ja kansalainen, isän maan rakkaudesta ja kansallisen welvollisuuden tunnosta, saada mainitun seuran tutkintoon sisälle lähettää, nämä wähä wäkiset mietteeni ja tutkintoni, *eillä* mainituista seikoissa; ei palkinnon toiwolla, waan seuran tarkoitukselle walistuksiksi itse asiassa ja isän maallemme hyödyksi!

Välimerkitys ja ortografia ovat Kumpulaisen tekstissä varsin vakiintuneita, toisin kuin vähemmän harjaantuneiden kirjoittajien teksteissä tyypillisesti (ks. esim. Nordlund 2005).

Tekstissä on joitakin ortografisia ja äänne- ja muoto-opillisia piirteitä, joissa näkyy joko vanhemman pipliakielen tai paikallisen murteen vaikutus. Tällaisia ovat yllä olevassa katkelmassa nasaalin jälkeisen klusiilin merkintä *ng*:llä kuten sanassa *kuinga* sekä *eA*-yhtymän assimiloitunut variantti sanassa *korkeesti*, murteellinen *d:n* astevaihtelun katomuoto *eillä* (pro. *edellä*) sekä *i:n* kato *i*-loppuisesta diftongista sanassa *woitasiin*. (Ks. Lauerma 2007: 327–330; Rapola 1965: 300.) Näitä yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta Kumpulaisen teksti noudattaa muotoutumassa ollutta uutta standardia ja asettuu täten linjaan esimerkiksi ortografian yhdenmukaisuutta ja äänne- ja muotopiirteiden varioimattomuutta vaativan ja homogeenisyyteen pyrkivän standardikieli-ideolo-

gian kanssa (vrt. Jaffe 2009: 17; Blommaert 2008: 117, 131, 175). Kuten tekstin jäsentelyn tarkastelu seuraavassa osoittaa, Kumpulaisen tekstissä voidaan puhua standardin noudattamisesta myös tekstilajin tasolla.

Kumpulaisen teksti on selkeästi jäsennetty. Hän rakentaa tekstissään hierarkkisen tieteellisen taksonomian katovuosista ja jäsentää tekstinsä sen mukaisesti (kuvio 1). Teksti on kilpikirjoituksen tehtävänannon mukaisesti jaettu kolmeen päälukuun, syihin, seurauksiin ja keinoihin. Syyt on edelleen jaettu kahtia luonnonsyihin ja sivusyihin, jotka molemmat jakautuvat edelleen. Tekstin eteneminen kuvastaa rationaalista ajattelua, maailmankuvaa, jonka mukaan katovuosien syitä ja sitä kautta myös keinoja niiden estämiseksi on mahdollista pohtia järkipäisesti. Tällä valinnallaan Kumpulainen noudattaa ja omalta osaltaan jatkaa luonnontieteellisen diskurssin traditiota: luonnontieteen ja siihen liittyvän diskurssin avulla ihmisen on mahdollista eritellä ja kontrolloida omaa luonnollista ympäristöään (ks. esim. Martin & Rose 2008: 141). Kokonaisrakenteen tasolla Kumpulaisen teksti on ilmiön syitä ja seurauksia purkava selittävä tieteellinen teksti (*explaining report*). Sen sisällä edustuu myös luokitteleva tieteellinen teksti (*classifying report*), joka jaottelee katovuosien syitä ja seurauksia erilaisiin alaluokkiin. Kun ilmiötä on näin pystytty purkamaan ja selittämään, on tältä pohjalta mahdollista esittää ajatuksia siitä, miten katovuosia voitaisiin estää. (Tieteellisen tekstin rakenteesta ks. Martin & Rose 2008: 141–179.)

Kuvio 1.
Kumpulaisen katovuositekstin rakennetta.

Kumpulaisen tekstissä esiintyy runsaasti tekstuaalista metatekstiä, joka osoittaa siirtymistä asiakokonaisuudesta toiseen sekä eri asiakokonaisuuksien suhdetta toisiinsa. Siirtymää osoittavat muun muassa sellaiset fraasit kuin *ensiksi, toiseksi, seitsemänneksi* ja *viimiseksi*. Näiden lisäksi tekstissä on paljon lukemisprosessia ohjaavaa metatekstiä, jota Luukka (1992) kutsuu kontekstuaaliseksi metatekstiksi: *näitä kahta viimemainittua, eillä nimettyin, edellisen kysymyksen alla*. Sen sijaan tekstissä on vain vähän interpersonaista metatekstiä (*pidän hyödyllisenä, suurin huoli pitäis kansan opettamisesta pidettämän*), joka eksplisiittisesti osoittaisi kirjoittajan ja lukijan suhdetta tai nostaisi puhujan omia asenteita tai näkökulmia esille. Taksonomisen tarkastelun tuloksena esitettävät näkemykset katovuosien estämisen keinoista esitetään yleisinä toi-

mintaohjeina, joissa ei eksplisiittisesti merkitä toimintaohjeen antajaa (a–b). Tällaiset ohjeet esitetään tyypillisesti nollapersoonan tai passiivin avulla. Silloinkin kun Kumpulaisen omaan käsitykseen viitataan, tekstissä merkitään toimintaohje aluksi yleisenä, minkä jälkeen sitä vahvistetaan viittaamalla omaan kirjoitukseen muualla (c–d):

- (a) Ensiksi: Kansan, pitäjä ja kylä kouluissa annettava korkeempi valistus ja sivistys, opetuksella ja neuvolla, että raakuus tietämättömyys ja epäluulot tulis pois poistetuksi poistetuksi, ja he tulisit herätetyksi, welwollisuutensa elävään ja todelliseen tuntoon, Jumalata; itsiänsä ja lähimmäistänsä ja isän maatansa kohtaan – – Jonka tähden kaiken suurin huoli pitäis kansan opettamisesta ja sivistämisestä pidettämän, eikä waiwoja ja kustannuksia säästettämän pitäjä kouluin hankkimisessa ja toimeen saamisessa.
- (b) Toiseksi: tila jaoista (eli jakamisesta) uusi ja wapaampi sääntö eli laki annettaa, kuin ennen on ollut ja joka on ollut ja on wieläkin suureksi haitaksi, maan wiljelyksen edistymiselle, matkaan saattaa turhia riitoja ja suuresti lisää irtaimen wäen lukua (joukkoa) ja waiwais holhoukselta elätettäviä kuin tilat tahdotaan pitää suurina, ja $\frac{1}{4}$ manttalia pienempiin osiin jakaissa pitää tutkituttaa ne asian omaisilta oikeuksilta sekä käyttää katselmuksia (syyniä) joko, lauta mieheltä, nimis mieheltä, ruunun woudilta eli maan mittarilta, wieläpä wälistä Tuomarilta ja koko lauta kunnan kansa – –
- (c) Kolmanneksi: yleisen köyhyyden ja nälän surkeiden seurausten estämiseksi, olis myös suuresti tarpeellinen että Isäntäin ja Torpparein wälillä laki asetettaisiin, jota heillä ei entisestäään ole; joko sillä tawalla kuin minä siitä mäneen wuotisten julkisten sanomain 25 ja 26 N^o [?] löytyvässä kirjoituksessa, mietteitä kotisen maa wiljilyksen ##### ja kansallisen edistymisen esteistä ja näiden toimien waurastamisesta⁷ esiteltyt olen – –
- (d) Neljänneksi: Kylwö eli wilja wakuus liiton perusminen maassamme, oisi suureksi lievitykseksi ja esteeksi, niille usein tapahtuvain kato wuotten surkeille seurauksille, joka yleisesti koko Suomessa eli läänittäin, josta minä jo ennenki yleisölle esiteltyt olen, julkisten sanomain 26 numerossa, äsken nimitetyn kirjoituksen toisessa osassa – –

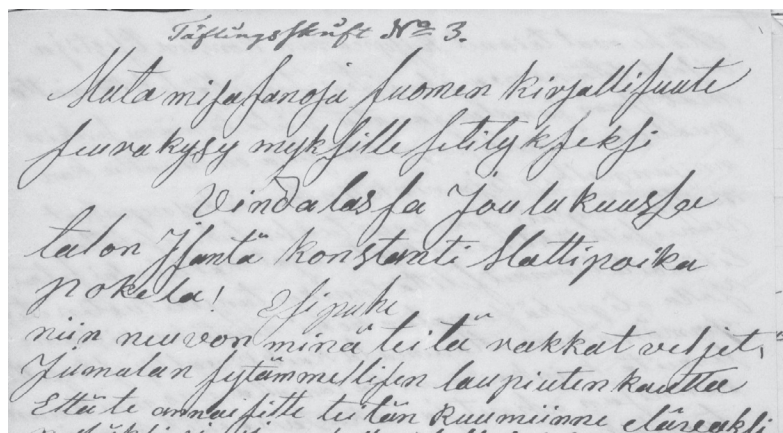
Kuten edellä on esitetty, Pekka Kumpulainen oli niitä valistuneita kansanmiehiä, jotka 1800-luvulla selvästi saivat äänensä kuuluviin ja jotka toimivat yhteistyössä koulua käyneiden luokkien kanssa. Kumpulaisen katovuosis kirjoitus asettuu linjaan valistuksen ja kansallisen projektin diskurssin kanssa. Tämä näkyy kielellisissä valinnoissa esimerkiksi siinä, että teksti on rationaalisesti jäsennetty asiategsti, jossa on hyvin vähän eksplisiittisesti osoitettua episteemistä tai affektiivista asennoitumista. Näkemyksiä voidaan kuitenkin tuottaa teksteihin myös implisiittisesti: kun aatemaailma on yhteinen, se voidaan esittää ongelmattomana. Erimielisyyttä ei tällöin tuoteta tekstiin näkyviin, vaan kirjoittaja omaksuu valta-asetelman. Kressin (1995: 130) mukaan: ”What

is shared does not usually emerge into text”. Kirjoittaja voi siis toisin sanoen asennoitua tekstissään esimerkiksi haastavasti, neuvottelevasti, vastustavasti tai myötäilevästi suhteessa vastaanottajaan tai vallitseviin sosiaalisiin ja valtahierarkioihin (Jaworski & Thurlow 2006: 197). Kumpulainenkin rakentaa tekstinsä jo olemassa olevien tieteellisten, valistuksellisten ja kansallisten tekstien varassa ja samalla itse omalla tekstillään vahvistaa niitä. Tämä asennoituminen tulee erityisen selvästi näkyviin, kun Kumpulaista verrataan aineiston kahteen muuhun kirjoittajaan.

Kumpulaisen teksti sai kilpailussa kunniamaininnan, mutta sitä ei kuitenkaan palkittu palkkiosummalla. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että vaikka Kumpulainen tuotti vallitsevan ideologian mukaisen tekstin, hän ei sinänsä kirjoittanut mitään uutta. Lisäksi hän tukeutui pääasiassa omiin havaintoihinsa eikä viitannut tieteellisiin menetelmiin, esim. havaintoihin tai tilastoihin, eikä myöskään kansainväliseen kirjallisuuteen, toisin kuin kilvan lopulta voittanut maatalouskoulun opettaja Antti Manninen – itseoppinut kirjoittaja hänkin. Kumpulaisen teksti oli siis ehkä kuitenkin maantieteellisesti ja kokemuksellisesti liian lokaali, mikä liittyy hänet kirjoittajana muiden itseoppineiden talonpoikien joukkoon. Blommaert (2008) käyttää tällaisista ei-eliitin tuottamista teksteistä käsitettä *grassroots literacy*. Tekstit kuvastavat kirjoittajiensa maantieteellistä ja historiallista asemaa, ja ne kuuluvat sellaiseen tiedon talouteen (*knowledge economy*), jossa kirjoittajilla on rajallinen pääsy niihin resursseihin, joita tietyn tekstilajin tuottamiseen täysimuotoisesti tarvittaisiin. (Ks. Blommaert 2008: 161, 176–178.) Selvempi esimerkki tästä on kuitenkin seuraava kirjoittaja, Konstantin Pokela.

5.2 Uskonnollisen maailmankuvan saarnaaja Konstantin Pokela (1827–1905)

Talollinen Konstantin Pokela (1827–1905) oli ammatiltaan maanviljelijä. F. E. Takalan (1976: 141) mukaan Pokela uhrasi enemmän aikaa erilaisille kirjallisille harrastuksille ja keksintöjen tekemiseen, ja menetti lopulta tilansa. Sen jälkeen hän sepitti muun muassa runoja ja arkkiveisuja ja kierteli kaupittelemassa niitä (mp.). Pokela kirjoitti myös kertomuksia ja lähetti kirjoituksiaan sanomalehtiin. Häneltä on säilynyt myös yksi painamaton näytelmäkirjoitus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa. Tästä käsikirjoituksesta on arkistossa myös puhtaaksi kirjoitettu versio, jossa on Julius Krohnin muokausmerkintöjä. Kuten seuraava käsialänäyte osoittaa, Pokela ei – ainakaan vielä vuosisadan vaihteessa – ollut yhtä harjaantunut kirjoittaja kuin Pekka Kumpulainen. Näyttäisi esimerkiksi siltä, että Kumpulainen on tekstiä kirjoittaessaan usein nostanut kynän paperilta kesken yksittäisen sanan kirjoittamisen, usein tavujen rajalla. Toisaalta hän on usein kirjoittanut peräkkäisiä sanoja yhteen ilman sananväliä.

Kuva 2.

Käsialanäyte Konstantin Pokelan katovuosikirjoituksesta. (Katovuosien syistä, seurauksista ja lievityskeloista. Kilpikirjoituksia vuonna 1858. Konstantin Pokela, Lappajärvi/Vimpeli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto.)

Konstantin Pokela aloittaa katovuosiesseensä seuraavalla esipuheella (tekstiä on lyhennetty keskeltä):

Muta mija sanoja suomen kirjallisuute seura kysy myksille selitykseksi
 Vindalassa Joulukuussa talon Isäntä Konsanti Mattipoika pokela!
 Esipuhe niin neuvon minä teitä rakkat veljet, Jumalan sytämellisen laupiuten kautta Että te annaisitte tei tän Ruumiinne eläväksi pyhäksi ja jumalalle otolliseksi uhriksi joka on teitän toimellinen n ju malan pal velluksenne! noutattakat Rakkautta olkat ahkerat hengellisten lahjain perään mutta Enämmin proheteraman sanat löytämme pavalin epistola Crnthiläisten lykö 14 Luku ja saman paavalin epistola Romalaisen tyko 12 Luku tetietätte että meillä on yksi kaikivaltijas Juma joka meitä on luonut ja lunastanut Eikätahto Että hänen Rakkan poikansa khristuksen veri olispi tänyt hukkan vuotaman jon kahän on kuole mallansa niin muuttanut ettei se kuole ma sais meitä vahinkoitta jonkame esivanhemmattamme atamita perinet olemme – – kahtokat nyt tätä asiija jotta meitän tu le puhuva katovuosien syistä kuinka jumala suuressa visautessansa on meitän suuri arvoisen suomen kirjallisuuten seuran jäsenille antanut sen mielen että he ovat sitä kysymyksen yleisölle laittanet johon on seuran jäsenille myöskin lainannut visauttaettä Että he ovat tainnet kysyvä nin konstin lisesti ja visasti Että ne ova jhmisen Järjellä selittämättömät jlman Jumalan sanata vielä tämä on senkin puolesta merkkillisempi Että siitä on luvattu kunninjan palkintoja nin kuin kuninkas nepukat neitsari lupais Joka kirjoituksen luke ja selittä vanei sitä tähtein tutkijat viisat kaltejalaisete Eikä noita tainnet selittä Ennekui tunjeli tuotin etes Jolla oli pyhä Jumalan heki – – van Ehkä en ole vissas kaltejalinen enkä noita Eikä tählein tulkija, nin sanon kuitenkin suuressa yksin kertaisutessani

mitä pyhät propeitat puhunut ova ja vaikutettu pyhältä henkeltä! Ja jos nämät mutamat Ratit ovat väärät jotka minä herrassa kirjoitan nin tunnustakat ne väraksi. ja anteiksi antakat minun soima ukseni mutta jos ne on oikeen nin, ottakat vaari ajalanne Ennen kuin päivät tulevat ja vuotet lähenevät jona sina olit sanova ei ne minulle kelpa amen.

Konstantin Pokelan tekstissä on useita itseoppineille kirjoittajille tyypillisiä tunnusmerkkejä. Ilmeisimpiä on oikeinkirjoituksen säännöttömyys, esimerkiksi pitkien foneemien merkintä tai isojen ja pienten kirjainten vaihtelu. Blommaert (2008: 7) kutsumu tätä piirrettä heterografiaksi (*heterography*). Myös välimerkitys on säännötöntä ja puuttuu tästä tekstistä lähes kokonaan. Tekstissä esiintyy puhekielen äänne- ja muotopiirteitä (esim. yllä *t:n* astevaihtelussa heikossa asteessa sekä *d:n* tilalla aina *t: sytämellisen, visautessansa; ts:n* vastineena *ht: kahtokat*) ja vierasperäisissä nimissä äänneasua mukailevaa foneettista kirjoitusta (*nepukat neitsari* 'Nebukadnessar'; *kaltejalaiset* 'kaldealaiset', *tunjeli* 'Daniel'). Kaikki nämä piirteet ovat tyypillisiä harjaantumattomien kirjoittajien teksteille. Niissä ei kuitenkaan ole kyse siitä, että kirjoittaja olisi pyrkinyt kirjoittamaan omaa puhekieltään tai murretaan (esim. Pokela ei käytä *t:n* astevaihtelussa heikossa asteessa järvisuuden murteiden mukaista katoa), vaan taustalla on yleensä kirjoittajien puutteellinen harjaannus normatiivisen standardivarieteetin käytössä (esim. Nordlund 2005, 2007; Blommaert 2008: 7).

Koska kappalejakoa tai välimerkitystä ei ole, vaikuttaa Konstantin Pokelan teksti ensi silmäyksellä kaoottiselta. Tarkemmin katsottuna siinä on kuitenkin oma sisäinen logiikkansa, ja teksti on varsin taitavasti rakennettu uskonnollisen saarnan muotoon. Esikuvia Pokela oli kuullut kirkossa, mutta mahdollisesti myös seuroissa tai kiertäviltä matkasaarnaajilta. Tekstin alkupuheessa viitataan Danielin kirjaan, joka on yksi Raamatun vanhan testamentin profeettakirjoista. Pokela vertaa Suomen tilannetta tarinaan kuningas Nebukadnessarista ja valtakunnasta, joka vastustaa Jumalan valtakuntaa ja tulee näin tuhotuksi. Keskeistä tekstissä on selittää Jumalan sanaa kuulijoille, ja näin Pokelan teksti asettuu linjaan uskonnollisen diskurssin kanssa. Vain esipuheesta ja tekstin lopussa Pokela viittaa suoraan kirjoituskilpailuun. Nämä jaksot on selvästi erotettu varsinaisesta tekstistä: esipuheen lopettaa sana *amen* ja ennen loppulauseetta tekstiin on piirretty jaksoja erottava viiva.

Pokelan tekstissä on vain vähän sellaista metatekstiä, joka jäsentää koko tekstiä. Tällaisina voidaan pitää lähinnä kokonaisrakenteeseen viittaavia aineksia *esipuhe, amen, lyhyt veisuu, vimmeiseksi*. Kokonaisuudessaan Pokelan teksti koostuu esipuheesta, varsinaisesta saarnasta eli Raamatun sanoman selityksestä ja loppulauseesta, joka on osoitettu suoraan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran palkintolautakunnalle (ks. sivun 42 esimerkkitarkelmaa, jossa on Pokelan pyyntö ilmoittaa kirjoituksen hyväksymisestä sanomalehdessä). Saarnan rakenteeseen kuuluu myös loppuvirsi, joita Pokelan tekstissä oli kaksi. Kummankin virren yhteydessä tekstissä annettiin myös ohjeet virsisävelmän valintaan:

Lyhyt veisuu mailman elä mäslä Ja Jumalan armosta Ja laupiutesta veisaten ojesuk kristi vijatoin

- 1 nyt jsän maani rakkahat, Ja kaikki suomen asuvat, muistukat aika muinaista
kuin oli Jeru salmissa
- 2 he surusta oli täytety ja näljän kansa nääntynytt, kuin aika oli ahtasta ja vesi oli
kallista
- 3 nyt meidän Rakas Jsämme unhohta meidän syntimme, kuin sinun äänes kuu-
lemme Ja tykö hösi tulemme
- 4 Elä niin meitä rankaise kuin olisimma ansainnet, niistä synnistämme Julmista
Ja Juonistamme monista
- 5 täl suruisessa suomessa Juuri kuin Jerusalmassa, olemme sinun hyljännet ja
pilkkanamme pitänet
- 6 me tyhmat raukat vaivaiset kyllä oli simma ansainnet onnetto muuten maajl-
mas Ja kato tuksen kuolemas
- 7 van herra ole laupijas meilleppynen ja armijas, kuin avuksemme huutamme ja
tykö h ösi tu lemme
- 8 sull olkon kitos kunnija kuin olet meillen laupijas, ehkä me kauvas eksymme Ja
pahuudessa paisumme
- 9 se häijyhenki saatana Ja kaiken mailman Ruhtinas kuljetti meitä kurja ain hel-
vetin portin ovilla
- 10 sää herra kaikki näke va voimallinen Ja väkevä häväise häijy saatana kuin monta
viepi varahan

Pokelan tekstin saarnaosion rakennetta on mahdollista purkaa käyttämällä hyväksi Du Bois'n asennekolmion positiointia eli sitä, miten kirjoittaja asemoi itsensä kommunikaatiotilanteessa suhteessa vastaanottajaan. Pokelan teksti on rakennettu moniääniseksi runsaan intertekstuaalisuuden ja tekstiä jäsentävän interpersoonaisen metatekstin avulla. Intertekstuaalisuutta ja polyfonisuutta onkin pidetty saarnadiskurssin tunnuspiirteenä (Leiber 2003: 90).

Monikon ensimmäinen persoona on saarnoille tyypillinen henkilöviittaamisen tapa, jonka on katsottu rakentavan saarnaajan, kuulijan ja uskon välistä yhteyttä sekä vahvistavan yhteenkuuluvuutta. Se myös sitouttaa kuulijan yhteisöön ja yhteiseen uskoon. Saarnaajan tulee lukea itsensä kuulijoiden joukkoon eikä korotata itseään seurakuntalaisia ylemmäs. (Leiber 2003: 86–91.) Myös Pokela käyttää saarnaosiossaan pääasiassa monikon 1. persoona. Sen avulla hän ensinnäkin osoittaa tekstuaalisen tason siirtymiä lukijoille. Esimerkissä a *kuinnyt kuulimme* viittaa edellä olleeseen ja esimerkiksi b *nyt katselemme* ja c *samme* viittaavat tulevaan tekstiin.

- (a) Ja 7 värsyssä sanoo Jumalatoi hyljätkön tiensä ja pahan tekijä ajatuksensa Ja palaitkan herran tykö nin hän armahta häntä Ja meidän Juma lamme tygö sillä hänen tykönänsä on paljo anteiksianta musta **kuinnyt kuulimme** Että herran tyköna on paljon anleiksi anta musta nin hyljätän me Jumalatto mat tiemme ja pahahat ajatuksemme Ja palaitan herran tykön nin me samme sieltä paljon anteiksi antamusta

- (b) **nyt katselemme** toi sessa osassamme miten vaikutta katovu otet kansaan Ja kuinka nitten surkeita seurauksija voisi lievittä ja estellä propheita Jere mija sanoo 14 Luvun 1 värsyssä Tämä onse sana Jonka herra sanoi Jeremijalle kalliista ajasta
- (c) Ja **samme** kohta kuula kuinka herra huokaten sano meidän ylitsemme Prophitan Jesa Jan kautta 30 Luku 1 vä Voi luopuneita lapsija sanoo herra

Toisaalta monikon 1. persoona osoittaa siirtymistä selittäjän rooliin. Kyseessä on siis asennonvaihdos (Goffman 1981), jossa kirjoittaja siirtyy selittämään Raamatun tekstiä lukijoille ja sitä, miten Raamatun avulla voidaan ymmärtää katovuosiasiaa:

- (d) vielä propheita Je sa Ja sano 59 Luku vä 1 katso Ei herran käsi ole lyhetty niin etti hän voi auttaa Ja ei häne korvansa Raskat ettei hän kuule van teitän pahuutenne eroitta teitän Ja teitän Jumalan toisen toisistanne ja tei tän syntinne kätkevät pois hänen kasvonsa teiltä niin ettei teitä kuullu näistä sanoista **me ymmärrämme** että meidän syntimme on Juuri syysihen että kaikki valtijan Jumalan täyty kato vuosilla Ja näljällä kurittaja ja aja meitä et simän kristusta
- (e) ninkui se kuulu meidän vapahtajamm sanoistee että taivan val takunta on perhen Jsännan vertainen Josta **me Ymmärrämme** että herra antei k kaikkija hyvä nille jotka hänen käskynsä pitävät ja häntä Rakastavat
- (f) propheita Jere mija sanoo 14 Luvun 1 värsyssä Tämä onse sana Jonka herra sanoi Jeremijalle kalliista ajasta Juda murehtii ja hänen porttinsa ovat hyljäty maassa ollan surulliset Ja Jeru salmissa on valitus mahtakhan malliset viisat tämän paremmintielä kuin jtse kaiki valtijas herra taivan Ja maan luoja sen sanoo Jonka meitänsä sopi sanova Että ohitse mennyt kallis aika vaikutti Juuri samalla tavalla Että ylimäiset murhetti Ja maassa olti surulliset Ja suomessa oli valitus Jos **metahtomme** näitä kato vuosien surkeita seurauksija lievittä ja Estellä nin meidän pitä seurata vapahtajamme khristu ksen käskyyä Joka sanoo Etsikät ensi Jumalan vatakunta ja häne vanhurskauttan sa nin kaikki muutteille annetu

Tekstuaalinen siirtymä (a–c) on Pokelan tekstissä merkitty pelkästään persoonamuodolla (esim. *nyt katselemme*, *samme*), mutta selittäjän rooliin siirryttäessä esimerkeissä d–f myös persoonapronomini on mukana (*me ymmärrämme*, *metahtomme*). Jälkimmäisissä kohdissa vaikutelmana on, että kirjoittaja puhuttelee suoremmin lukijoita, kuulijoitaan. Persoonapronomini onkin yleisesti läsnä puhutussa kielessä, kun taas kirjakiielestä se on 1800-luvun kirjakielen standardisaatioprosessista normitettu pois muun muassa ruotsinmukaisuuteen ja redundanssiin vetoamalla (tarkemmin Strellman 2005; Laitinen & Nordlund, tulossa b). Vaikka aineisto on Pokelan kohdalla erittäin pieni, se osoittaa kuitenkin, että itseoppineet kirjoittajat ottivat käyttöönsä puhu-

tun ja kirjoitetun kielen persoonanmerkinnän resursseja erilaisiin metapragmaattisiin tehtäviin. 1800-luvun siirtolaiskirjeissä yksikön 1. persoonan merkinnän eroa käytettiin muun muassa erottamaan toisistaan kirjeen kirjoittamisen maailma ja narratiivinen maailma, jossa kerrottiin todellisen maailman tapahtumista (Laitinen & Nordlund, tulossa b).

Saarnateksteissä intertekstuaalisuus on eksplisiittistä, sillä saarnassa puhuja lainaa usein eri henkilöiden ääniä (Leiber 2003: 44). Tyypillisesti saarnaaja lainaa Raamattua ja puhuu näin ollen Raamatun auktoriteetin, esimerkiksi Jeesuksen, Jumalan tai profeettojen, äänellä. Raamatun ääni erottuu myös Pokelan tekstissä runsaina referointeina, joilla kirjoittaja erottaa muut roolinsa Raamatun auktoriteettien äänestä: *kuin propheita Jesaja käske 55 Luku värsy 6; Ja lutherus sano; Jonka kuninkas salumoni viisauten Kirjasa totista ja sano; Prophitan Jesa Jan kautta 30 Luku 1*. Pokela rakentaa argumenttinsa siten, että hän esittää jonkin Raamatun kohdan, selittää kohdan merkityksen lukijoille ja ilmaisee tekstin ja selityksen merkitystä katovuosien kannalta. Vastaanottajakin vaihtelee tämän mukaisesti. Vastaanottaja on ensimmäisessä tapauksessa kuulija kertomuksen maailmassa. Leiberin (mts. 84) mukaan saarnaaja puhuu tällöin fokalisoijan, Raamatun auktoriteetin suulla. Toisessa ja kolmannessa tapauksessa vastaanottaja on todellisen maailman kuulija, jolle Konstantin Pokela kirjoittaa. Tässä tapauksessa vastaanottaja on lukeva ja kuviteltu talonpoikainen yleisö, samoin kuin ensimmäisessä Pekka Kumpulaisen tekstissä. Seuraava esimerkki havainnollistaa tätä tekstin moniäänisyyttä. Kyseessä on yhtenäinen tekstikohta, joka on tässä jaettu kappaleisiin siten, että indeksimerkinnällä ₁ viitataan tekstikohtaan, jossa Pokela siteeraa Raamatun henkilöä. Tällöin myös kuulija on kertomuksen henkilö. Indeksillä ₂ on merkitty sanomaa selittävä puhuja, ja indeksillä ₃ merkityissä kohdissa Pokela puhuttelee 2. persoonassa todellisen maailman kuulijoita, lukevaa yleisöä.

[vielä propheita Je sa Ja sano 59 Luku vä 1 katso Ei herran käsi ole lyhetty niin etti hän voi auttaa Ja ei häne korvansa Raskat ettei hän kuule van teitän pahuutenne eroitta teitän Ja teitän Jumalan toisen toisistanne ja tei tän syntinne kätkevät pois hänen kasvonsa teiltä niin ettei teitä kuullu]₁

[näistä sanoista me ymmärramme että meidän syntimme on Juuri syysihen että kaikki valtijan Jumalan täyty kato vuosilla Ja näljällä kurittaja ja aja meitä et simän kristusta Joka on lai loppu Jtsekullenki uskovi selle aututeksi, sillä ei herra tahto sitä että Jumalatoi hukuis hänen Jumalattomutessan sa van että hän kännäis [?] ja parantais Itsensä]₂

[Ja niin kauvan kuin me syntijä Rakastamme Ja perkelen kansa väärytessa elämme Ei mitän Rakkat suome ystävni tarvihte kaiki valtijatä Jumalaltamuuta toivova kuin kurjuutta ja nälkä]₃

[Jonka kuninkas salumoni viisauten Kirjasa totista ja sano sen 6 Luvussa vääryys kaikki maa kunnat hävittä Ja paha elämä kukista voimallisten Jstuimet, Ja sama salumoni sanan Lasku kirjan 10 Luku Ja värssy 22 sanoo, herran siunaus teke Rik-

kaksi Jlman vaivata,]₁

[aja telkanyt kumpi on parempi pytä herran siunausta Eli elää väryytessä Jos tee kuitenkin hävijäminen tule sillä se kuulu vielä mitä jumalatoi pelkä se hänelle tapah- tuu Ja mitä vanhurskat himoitsevat sitä heille annetan]₃

[tästä menäjeme Että jumalattomalle tapahtuaina vasten hänen tahto van sa Ja van- hurkalle mitä hän tahto,]₂

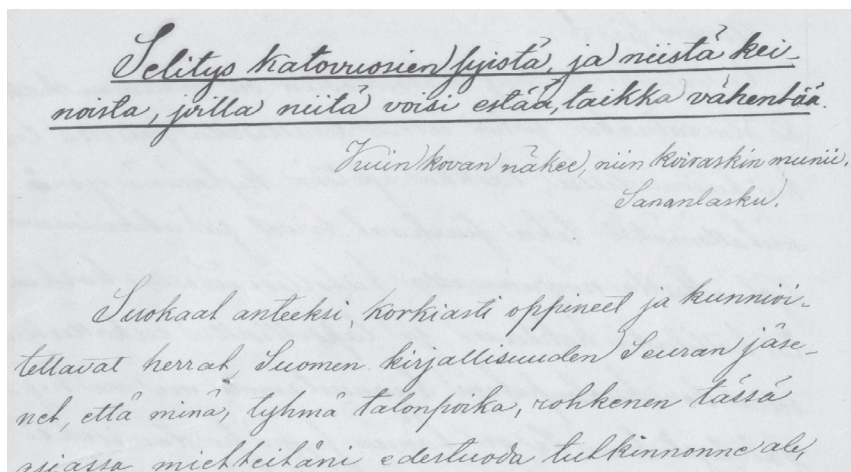
[ninkui se kuulu meidän vapahtajamm sanoistee että taivan val takunta on perhen Jsännan vertainen]₁

Konstantin Pokela edustaa tekstillään väistyvää maailmankuvaa, joka näki katovuodet seurauksena ihmisen synneistä. Tekstilajin valinta on täysin ikoninen maailman- kuvan kanssa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkintolautakunnan lukijapositiona oli kuitenkin hyvin erilainen, eikä Pokelan teksti saanut edes kunniamainintaa.

Leiber (2003) kutsuu saarnaa tekstipuhunnaksi. Saarna esitetään suullisesti mutta se edustaa silti kirjoitettua kieltä, ja papit kirjoittavat tavallisesti saarnansa etukäteen (mts. 29, 32). Suomessa vuoden 1686 kirkkolaki määräsi kahdeksisadaksi vuodeksi tar- kat ohjeet saarnakäytäntöihin (mts. 54). Papit käyttivät saarnojen valmisteluihin esi- merkiksi piispa Ericus Eric Sorolaisen Postillaa, muita suomenkielisiä sekä jonkin ver- ran ruotsalaisia ja saksalaisia postilloja (Laine & Laine 2010: 299–304). Valitessaan saarnan tekstilajikseen Pokela otti samalla saarnaajan roolin. Mallit tekstin tuottami- seen olivat kuitenkin nimenomaan kuultuja tekstejä. Pokelan teksti muistuttaa teksti- lajiltaan selvästi saarnaa mutta tekstuaaliset resurssit tekstin tuottamiseen olivat epäile- mättä rajalliset. Blommaert (2008: 7) on käyttänyt tällaisista teksteistä nimitystä *distant genre*. Vaikka edellä käsitelty Pekka Kumpulaisen teksti noudatti selvästi valittua (luon- nontieteellistä) tekstilajia, rinnastuvat Kumpulaisen ja Pokelan tekstit kuitenkin siinä, että ne on molemmat tuotettu rajallisessa tiedon ja taidon taloudessa.

5.3 Täydellisen vapauden puolustaja Lauri Pelkonen (1823–1877)

Kolmannen tarkasteleman katovuosikirjoituksen on kirjoittanut nimimerkki L.M.R. Historioitsija Jouko Vahtolan (1978: 223) mukaan nimimerkin taustalla oli kuopiolai- nen Lauri Kustaa Pelkonen, joka oli paljon lukenut ja valistunut talonpoikaissäädyn valtiopäivämies. Talollinen Lauri Kustaa Pelkonen (1823–1877) toimi seudullaan kihla- kunnanoikeuden lautamiehenä ja sai herastuomarin arvonimen (Hytönen 1926: 215). Seuraava käsialanäyte mielestäni osoittaa, että Pelkonen oli sujuva ja tottunut kirjoit- taja. Teksti on myös välimerkitykseltään, oikeinkirjoitukseltaan sekä muilta piirteiltään 1800-luvun standardin mukainen. On todennäköistä, että Pelkonen oli saanut Kum- pulaista ja Pokelaa enemmän myös virallista oppia, esimerkiksi käynyt kansakoulun ja suorittanut muitakin opintoja.

Kuva 3.

Käsialanäyte Lauri Pelkosen katovuosikirjoituksesta. (Katovuosien syistä, seurauksista ja lievityskeinoista. Kilpakirjoituksia vuonna 1858. Nimimerkki L.M.R., Kuopio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto.)

Lauri Pelkonen aloittaa katovuosikirjoituksensa seuraavalla tavalla:

Selitys katovuosien syistä, ja niistä keinoista, joilla niitä voisi estää taikka vähentää

Kuin kovan näkee, niin koiraskin munii.

Sananlasku

Suokaat anteeksi, korkiasti oppineet ja kunnioitettavat herrat Suomen Kirjallisuuden Seuran jäsenet, että minä, tyhmä talonpoika, rohkenen tässä asiassa mietteitäni edustuoda tutkinne alle, vaikka en ole kirjoitukseen harjaantunut, vähemmin oppinut ajatuksiani selvästi paperille panemaan; mutta talonpoikiahän katovuodet enemmiten rasittavatkin, niiden sitten paraiten pitäisikin tietää, jos ei juuri syitä, kuitenkin miten ne vaikuttavat kansaan. En aio pitkällä puheilla kuluttaa kallista aikaanne. Kirveen käytäntöön talonpoika parhaiten on harjaantunut, ja kyllä kirveellä asiat pian ratkaistaan.

Kuten jo esipuhe osoittaa, Pelkosen teksti on rakennettu vuoropuheluksi auktoriteettien kanssa, tässä edustajinaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet. Toisin kuin Pekka Kumpulaisen teksti, Pelkosen teksti ei etene tieteellisen tekstin tavoin luokittelun ja erittelyn kautta selityksiin, vaan se on rakennettu mielipidetekstiksi. Siinä missä Kumpulaisen teksti rakentuu tekstiä jäsentävän tekstuaalisen metatekstin varaan, jäsentyy Pelkosen teksti erityisesti intersubjektiveen metatekstin avulla vuoropuheluksi

esivallan ja kirjoittajan välille. Ja kun Kumpulainen rakentaa argumenttinsa havaittävien tieteellisten faktojen avulla, Pelkonen valitsee tekstissään keskustelun genren (*discussion genre*) (Martin & Rose 2008: 121–122). Dialogi esivallan kanssa on Pelkosen tekstissä monesti konstruoitu eksplisiittisesti.

Kukatiesi sanotte: puuttuuko meiltä valistus? Eikö meillä ole yliopisto, kymnaasit, koulut, yksin talonpojillekin, vielä suomalaisen kirjallisuuden seuratkkin. **Onpa se niinkin hyvät herrat,** valon välikappaleita nämät tosin ovat, mutta valolla on se luonto, ett' ei se valaise, jollei se saa oman halunsa myöden kulkea.

Toisissa kohdissa Pelkonen rakentaa tekstiinsä kaikkietävän kertojan, joka puhuttelee lukijaa ja kommentoi kertomusta:

Tämä yleinen syy on: puuttuva Vapaus. Siinä katovuodet, siinä niiden seuraukset, siinä niiden vaikutus kansaankin. **Nähkäs!** Ihmiset ovat hengen puolesta täydellisesti sidotut, ruumillisesti toinen käsi ja toinen jalka, ja näin niotulle sanotaan: tehe niin ja niin, salaojita, käänny vuoroviljelykseen j.n.e. **Elkäs luulko.** Se oikea liikevoima puuttuu –

Pelkonen ottaa tekstissään, ainakin näennäisesti, köyhän talonpojan näkökulman, ja hän käyttää hyväkseen sellaista talonpojille tyypillistä diskurssia, jota nähtiin edellä muun muassa Pekka Kumpulaisen kirjoituksessa ja muissa esimerkkikatkelmissa:

minä, tyhmä talonpoika, rohkenen tässä asiassa mietteitäni edestuada tutkinnonne ale, vaikka en ole kirjoitukseen harjaantunut, vähemmin oppinut ajatuksiani selvästi paperille panemaan

Näennäisesti talonpojan näkökulman Pelkonen tuntuu ottavan myös lähestymällä liioitellun nöyrällä tavalla esivaltaa, jota puhutellaan tekstissä toistuvasti käyttäen erilaisia rahvaan kirjoituksista tuttuja attribuutteja: *ylistetty/armollisin/ korkia ja laupias / korkia ja armollinen esivalta*. Pelkonen samastuu köyhän talonpojan näkökulmaan myös käyttämällä monikon 1. persoonaa: *kaikkiin tämmöisiin töihin* [maatalouden edistämiseen] *olemme me itsestämme peräti mahdottomat; millä lailla me köyhät, ymmärtämättömät talonpojat voisimme niin suurta muutosta matkaansaattaa*. Kuitenkin hän ottaa samalla etäisyyttä tähän näkökulmaan niin, että talonpojan äänestä tulee oikeastaan vieras ääni. Tämän tulkinnan voi tehdä, kun vertaa Pelkosen tekstejä esimerkiksi tavallisten ihmisten sanomalehden toimitukselle lähettämiin kirjeisiin. Seuraavat kaksi katkelmaa ovat Suomettaren toimittajalle Paavo Tikkaselle⁸ osoitetuista kirjeistä. Ensimmäisessä Johan Multanen Suomussalmelta lähettää Tikkaselle kirjoittamansa tekstin ja pyytää toimittamaan tekstin kieliasua, jotta se voitaisiin painaa sanomalehdessä. Toisessa katkelmassa (kirjeen keskeltä) Anton Niemelä Virolahdelta kirjoittaa Tikkaselle muun muassa suomalaisen merikoulun perustamisesta Viipuriin. Kummat-

8. Paavo Tikkanen oli myös katovuosis kirjoituskilvan tutkintolautakunnan jäsen.

kin tekstikatkelmat edustavat sitä kunnioittavaa tyyliä, jolla koulua käymättömät tavaliset ihmiset yleensä lähestyivät sivistyneistön edustajia.

- (a) Kunnioitettava Suomettaren toimitus [tekstin alleviivaukset alkuperäisiä]

Nöyrimmällä luottamuksella, pyyrän että olisia hyvä ja ottasitta tämän kirjoituksen palstahiinne. Ja mikä väärin on niin parantaisitta sen. Sillä minä olen vasta alkava kirjoitus mies, ja olen muuttana tänne Pohjan maalle asumaan Kirjottamista olisi minulla enemmänki jos sain siihen rohkeutta. Minä olen maanviljelyopettajan Mannisen oppilaisia jauhkolasta.

Suomussalmelta 1/12 60.

Nöyrimmästi Johan Multane. (Paavo Tikkanen, Kirjekokoelma 82, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.)

- (b) Wirolahdelta – 25 p – Heinäkuuta - - 1861
Korkkiiasti Oppinelle; kunnioitettawalle Herr tohtori P; tikkaselle

– – Eiköhän tuo kävisi laulun Näin Että mee Etes Wiiburin läänin rantalaiset – kokoilisimme usiampiia anojia Kirjallisesti ja panisimme, Keisarillemme hyvin nöyrimmän anomuksen; saata Hallitukselta lupa Että hallitus panisi alku kustannukset Koska meidän nykyinen Keisarimme on jumalan kiitos ollu niin hyvän tahtoinen meitä suomalaisii ja suomen keilen Etistymisen kohtan Maaviliely kouluissa ja muissa Eikö hän hänen Lem pe yytensä suosuisi Meidän kiin nöyrän vaatimuksemme – – (Paavo Tikkanen, Kirjekokoelma 82, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.)

Kun näitä yllä olevia katkelmia vertaa Pelkosen tekstiin, tulee vaikutelma, että hän ei tosi asiassa kuulu näiden koulua käymättömien ja toisinaan itse itseään oppimattomiksi ja ymmärtämättömiksi luonnehtivien talonpoikien joukkoon. Hänen tekstinsä ei nimittäin ole niiden kaltainen millään muilla osin: äänne- ja muoto-opillisesti Pelkosen teksti noudattaa 1800-luvun standardia, välimerkitys on systemaattista, tekstin jäsenyksessä ei ole ongelmia, ja sen sisällöstäkin voi päätellä, että Pelkonen on perehtynyt käsittelemäänsä asiaan varsin laajasti. Talonpoikien diskurssiin kuuluvat elementit, kuten ylistävät ja korostetut kohteliaat ilmaukset, saavat Pelkosen tekstissä uuden tulokinnan. Nähdäkseni niitä voidaan pitää vieraana äänenä, jota Pelkonen käyttää omiin tarkoituksiinsa kritisoidakseen vallitsevaa sosiaalista tilannetta. Tätä tulkintaa tukee toisaalta myös tieto siitä, että Pelkonen oli yleisemminkin tunnettu yhteiskunnallisten olojen kriitikkona (Vahtola 1978: 223). Tulkitsen Pelkosen kielelliset valinnat siten, että kun hän käyttää oppimattomien talonpoikien diskurssia – diskurssia, joka oli tavallisten ihmisten kirjoituksista tuttu myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenistölle ja kirjoituskilpailun tutkijakunnalle, – hän tulee osoittaneeksi juuri siihen epäkohtaan, että kaikilla kirjoittajilla ei ole mahdollisuuksia riittävään koulutukseen ja sivistykseen ja sitä kautta välineitä oman elämänsä parantamiseen.

Pelkonen osoittaa myös tuntevansa katovuosikirjoittelua esittelemällä – ja kumoamalla – lehdistössä ja muissa kilpakirjoituksissa esiteltyjä katuvuosia aiheuttavia seik-

koja, ilmanlaatua, salaojitusta, vuoroviljelystä ja jyvämakasiineja. Myös itse katovuosi-
kilpailuun on useita intertekstuaalisia viittauksia:

Ei siitä muuta hyvää ole, kun että jonkun kymmenen vuoden perästä sama kilvoituskysymys taas tule esiteltäväksi, lisäyksellä että provasti tahi lehtori, rohvessori tahi talonisäntä siellä ja siellä, ovat jo julkaisneet mietteensä tässä asiassa, mutta silloin taitaa jo olla aikaa myöten, että saapi jättää pois ilmanlaadun, salaojien ja vuoroviljelyksen seikat.

Pelkosen tekstin sanoma on, että rahvaan oikeuksien lisääminen ja kaikenlainen vapaus johtaisi lopulta myös katovuosien estämiseen (ks. myös Vahtola 1978). Pelkosen kirjoituksen mallilukijaksi kirjoittuukin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustama yleinen esivalta, jonka toimia Pelkonen kritisoi. Talonpojan näkökulman ottaminen on mielestäni näennäistä ja palvelee Pelkosen kriittistä päämäärää. Pelkonen osoittaa asettuvansa eri linjaan kuin Kumpulaisen kaltaisten valistuneiden talonpoikien kanssa yhteistä projektia rakentavat fennomaanit. Tämän Pelkonen osoittaa taitavasti tekstin moniäänisyydellä. Kun vertaa Pelkosen tekstiä Kumpulaisen tekstiin tai muihin talonpoikaisen väestön 1800-luvulla kirjoittamiin teksteihin, vaikuttaa siltä, että talonpoikien kirjoitustapaa, dialogimuotoa ja sanomalehdistön sisältöjä kaiuttaen Pelkonen osoittaa metasosiolinguivistä asennoitumista: tunnistettavissa olevia salienteja koodoja käyttämällä hän kyseenalaistaa vallitsevat sosiaaliset hierarkiat. (Ks. Jaffe 2009: 17–18.)

Konstantin Pokela ja Lauri Pelkonen asettuvat kirjoitustaidon jatkumolla kauaksi toisistaan. Pokela edustaa harjaantumattomaa kirjoittajaa, kun taas Pelkonen on selvästi tottunut ilmaisemaan itseään kirjallisesti ja tutustunut kirjoitettuihin teksteihin monipuolisesti. Pokela ja Pelkonen tai Kumpulainen ja Pelkonen muodostavatkin toisiinsa rinnastuvat parit hieman samalla tapaa kuin 1800-luvun kirjallisuuden kentällä toimineet kansankirjoittajat, kuten Pietari Päivärinta tai Heikki Meriläinen, ja sivistyneistön piiristä tulleet kirjallista realismia edustaneet kansankuvaajat, kuten Teuvo Pakkala tai Minna Canth. Lappalaisen (2000: 215) mukaan kansankirjailijoiden teksteissä käytetään harvoin ironiaa tai muitakaan komiikan keinoja, mikä yhdeltä osin erottaa heidän kansankuvauksensa sivistyneistön piiristä lähteneiden realistien kuvauksesta. Vaatimattoman taustan jakaville kirjoittajille välitmatkan tekeminen itsen ja kuvattavan välille lienee ollut vaikeampaa kuin kansaa sivistyneistön linssien läpi katsoville realisteille (mp.). Erilaisten sosiolinguivistien koodien käyttö ironisessa tarkoituksessa ei myöskään tuntuisi olevan kovin tavallista itseoppineiden kirjoittajien teksteissä, mutta tämän seikan todistaminen vaatisi tarkempaa tarkastelua laajasta aineistosta.

Pelkosen osoittama metasosiolinguivistinen tietoisuus tai ainakin sen esille tuominen hallitusti vaatii joka tapauksessa kehittyntä kirjoitustaitoa. Myös harjaantumattomien kirjoittajien teksteille on nimittäin tyypillistä tietynlainen moniäänisyys (Vandenbussche 1999; Laitinen & Nordlund, tulossa a; Blommaert 2008: 161–164). Heidän teksteissään tällainen heteroglossia (Bahtin 1986) voi olla merkki tekstin tuottamiseen tarvittavien resurssien puutteellisuudesta. Toisaalta kannattaa välttää liiallisia yksinkertaistuksia ja huomata, että itseoppineidenkin teksteissä moniäänisyys voi lokaalilla tasolla olla tarkoituksellista, ja se voi palvella kirjoittajan erilaisia kommunikatiiv-

visia tavoitteita, kuten Pokelan tekstistä edellä nähtiin (ks. myös Laitinen & Nordlund, tulossa a).

6 Lopuksi

1800-luku oli Suomessa huikean kehityksen aikaa: maa teollistui ja modernisoitui ja muuttui demokraattiseksi kansallisvaltioksi. Yhteiskunnan kirjallistuminen oli keskeinen osa tätä prosessia, ja luku- ja kirjoitustaidon edistyminen ja kansan sivistystason kohoaminen oli Snellmanin ja fennomaanien näkemyksen mukaan keskeinen edellytys sille, että kansan poliittisia oikeuksia voitiin nostaa (Päivärinne 2010: 32–38). Suomenkielinen rahvas otti aktiivisesti osaa kansalliseen projektiin. Sosiaalisesta eriarvoisuudesta huolimatta suomenkielisellä kansalla oli ehkä poikkeuksellisen tasa-arvoinen lähtökohta lähteä mukaan keskusteluun, sillä suomeksi kirjoittamisen tapoja kehitettiin samaan aikaan kun kansan vaikutusmahdollisuudet kasvoivat.

Tarkastelin artikkelissani kolmen itseoppineen kirjoittajan tekstin kautta 1800-luvun Suomessa meneillään ollutta kieli-ideologista prosessia, jossa eri kielimuotojen väliset sosiaaliset merkitykset neuvoteltiin uudelleen. Kirjoittajien tekstien kielelliset valinnat kertovat kirjoittajien suhtautumisesta meneillään oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Heidän tuotoksistaan voidaan lisäksi päätellä jotakin niistä erilaisista kirjallisista resursseista, joita kullakin kirjoittajalla on ollut käytettävissään. Tätä kautta voidaan pohtia myös sitä, missä määrin kukin kirjoittaja on saanut oman äänensä kuuluville.

Tarkastelin aineistoa ensinnäkin asennoitumisen näkökulmasta. Du Bois'n (2007) esittämä kolmitahoinen analyysikehikko soveltui oman aineistoni kuvaamiseen sikäli, että eri teksteistä voi kohosteisesti nostaa esille asennoitumisen eri puolia. Iisalmelaisen talonpojan ja valtiopäiväedustajan Pekka Kumpulaisen teksti asettuu selvimmin linjaan sekä vallitsevan yhteiskunnallisen muutosideologian että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjoituskilpailun lukijaposition kanssa. Kielellisesti tämä näyttäytyy standardikieli-ideologian mukaisina valintoina: teksti noudattaa kieliopillisella tasolla muotoutumassa olevaa uutta kirjoitettua standardia. Tekstilajin tasolla Kumpulaisen teksti seuraa tieteellisen tekstin rakennetta ja argumentointikeinoja. Kilpakirjoituksia arvioivan tutkintolautakunnan lausunnosta ja kilpailun lopulta voittaneen kirjoittajan tekstistä voidaan päätellä, että kirjoituskilpailussa etsittiin juuri tämäntyyppistä tekstiä. Tosin tutkintolautakunta odotti Kumpulaisen tekstiä tieteellisempää ja myös kansainvälisiin tutkimuksiin nojaavaa argumentointia.

Konstantin Pokelan teksti oli rakennettu uskonnollisen saarnan muotoon, ja se asettuu sekä sisällöllisesti että argumentoinniltaan linjaan väistyvän uskonnollisen maailmankuvan kanssa. Pokelan tekstistä voidaan päätellä, että hänkään ei pyrkinyt kirjoittamaan omalla murteellaan. Pyrkimys leimallisten murremuotojen välttämiseen onkin itseoppineiden kirjoittajien julkisille teksteille tyypillinen piirre. Tekstilajin tasolla Pokelan päämääränä ei ollut tieteellinen teksti kuten Kumpulaisella. Törmäyksestä tutkijalautakunnan lukijaposition kertoo ehkä se, että Pokelaa ei palkittu kilpailussa edes kirjapalkinnolla. Myös nykylukijan oma odotushorisontti on omien kirjallisten kokemusten ja nykyisten standardien muokkaama, ja ensi silmäyksellä Pokelan teksti vaikuttaa kaoottiselta ja rakenteettomalta. Lähemmin tarkasteltuna voi huomata, että Pokela käyttää omaksumiaan uskonnollisen kielen ratkaisuja siinä määrin syste-

maattisesti, että tavoiteltuna tekstilajina (*distant genre*) voidaan pitää puhuttua saarnatekstiä. Asennoitumisen näkökulmasta Pokelan tekstissä on kiinnostavinta tekstiin rakennettu moniäänisyys, jonka avulla hän asemoi itsensä muun muassa Raamatun auktoriteetiksi tai tekstin selittäjäksi, mikä samalla asemoi vastaanottajaksi joko kertomuksen henkilön tai lukijan todellisessa maailmassa. Pokelan tapauksessa asennoitumisen ilmaisun kielellisistä keinoista keskeisimpiä ovat persoonanmerkintä ja intertekstuaalisuus (intertekstuaalisuuden ja asennoitumisen suhteesta ks. Damari 2010).

Aineistoni kirjoittajista harjaantunein oli valtiopäivämieheksi kohonnut Lauri Pelkonen. Myös Pelkosen tekstissä keskeisiä ovat intertekstuaaliset viittaukset toisiin teksteihin. Pelkosen teksti kaiuttaa (varsinkin sisällöllisesti) sanomalehtien kirjoituksia katovuosista sekä kansanihmisten käyttämiä kielellisiä keinoja lähestyä esivaltaa ja sen edustajia. Pelkosen teksti kuitenkin poikkeaa kaikilta muilta osin tällaisista talonpoikien kirjoituksista, mistä syystä olen tulkinut oppimattoman talonpojan äänen hänen tekstissään vieraaksi ääneksi. Tällaisen tunnistettavan koodin käyttö nähdäkseni osoittaa Pelkosen tekstissä metasosiolingvististä asennoitumista.

Suomen kirkoissa oli jo 1500-luvulta lähtien luettu ääneen paitsi uskonnollista sanomaa myös hallinnollisia kuulutuksia, lakeja, määräyksiä ja asetuksia. Tämän vakiintuneen toimintatavan vuoksi lähes kaikki suomalaiset olivat 1800-luvulle tultaessa olleet jo vuosisatojen ajan kirjallisen kulttuurin piirissä. Kirjallisten resurssien näkökulmasta voidaan sanoa, että resurssit olivat yhteiskunnassa – ainakin jossakin määrin – kaikille olemassa. Kirjojen, sanomalehtien tai kirjoitusvälineiden korkea hinta ja huono saatavuus, fyysisen työn raskaus, kirjallisten harrastusten vähäinen arvostus maatalousvaltaisessa yhteisössä tai vaikkapa talvisaikaan riittämätön valo kaikki vaikuttivat siihen, että todellisuudessa maaseudun asukkailla ei aina ollut käytettävissä riittäviä resursseja omaan kirjalliseen toimintaan (kirjoitustaidon leviämistä ja kirjoitustaitoon suhtautumista 1800-luvun maaseudulla kuvaavat tutkimuksissaan Leino-Kaukiainen 2007 ja Mäkinen 2007). Kaikki tässä artikkelissa esillä olleet henkilöt tietenkin olivat kirjoitustaitoisia, mikä 1800-luvun puolivälissä oli vielä varsin harvinaista maaseudun asukkaiden keskuudessa. Kaikki tässä käsitellyt kirjoittajat myös kirjoittivat katovuosikirjoituksen lisäksi muitakin tekstejä esimerkiksi sanomalehtiin. Konstantin Pokela kokeili kirjallisia taitojaan jopa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan lähetetyssä näytelmäkirjoituksessa, ja valtiopäiväedustajien Pekka Kumpulaisen ja Lauri Pelkosen kirjallisen repertoaarin on täytynyt olla hyvin laaja. Kirjalliset resurssit olivat näille kirjoittajille siis myös käytettävissä olevia resursseja. Jotta kirjoittajan on mahdollista saada oma äänensä kuuluviin, kirjallisten resurssien pitäisi olla myös hyödynnettävissä tarkoituksenmukaisella tavalla tekstien laatimisessa. Se, saivatko maaseutustaustaiset kirjoittajat lopulta äänensä kuuluviin, ei ehkä ole selvitetävissä vain tämän yhden kirjoituskilpailun perusteella. Varsinkin 1800-luvun puolivälissä yleistyneet sanomalehtien maaseutukirjeet avasivat maaseudun asukkaille aivan uudenlaisen väylän osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Toiminnan alkuvaiheessa erityisesti sanomalehtien toimittajat käytännössä muokkasivat ja toimittivat tekstit painokelpoiseen asuun ja toimivat samalla monille kirjoittajille yksityisinä kirjoittamisen opettajina (Stark 2011: 49–55; yhden ”kirjoituskoulun” kuvauksesta ks. Lounasmaa 1910). Vasta koululaitoksen kehittyminen, kouluverkoston laajeneminen ja lopulta 1920-luvulla säädetty laki ylei-

sestä oppivelvollisuudesta toivat kirjalliset taidot ja mahdollisuuden osallistua esimerkiksi yhteiskunnallisiin asioihin laajemmin koko kansan ulottuville.

Paradoksaalisesti voi ajatella niinkin, että se seikka, että 1800-luvun itseoppineet eivät aina saaneet tekstejään julkaistuksi, on joskus tutkimuksen kannalta positiivinen asia. Painettujen tekstien käsikirjoitukset yleensä tuhottiin kirjapainoissa ja kustantamoissa, mutta painamatta jääneet tekstit ovat jääneet arkistoihin nykypäiviin saakka. Esimerkiksi katovuosikirjoituskilpailun lopulta voittaneen Antti Mannisen painettu teos *Mietteitä katovuosista Suomessa* (1860) löytyy kyllä kirjastosta, mutta sen käsikirjoitus ei ole ainakaan muiden kilpakirjoitusten joukossa arkistossa. Tutkijankin käsissä itseoppineiden kirjoittajien tekstien tarkastelu vaatii myös tutkijan oman nykyyhetkestä lähtevän lukijaposition tiedostamista. Itseoppineiden kirjoittajien kohtalona voi usein olla se, että tekstejä ei vastaanoteta sellaisina kuin kirjoittaja on ehkä tarkoittanut, vaan kirjoittajia ja heidän tekstejään kohdellaan kiinnostavina antropologisina tutkimuskohteina (ks. Blommaert 2008: 180). Tällöin kirjoittajasta tulee pahimmassa tapauksessa kansanihmisen tyyppitapaus ja hänen tekstistään vain aineistoa.

Lähteet

Aineistolähteet

Katovuosien syistä, seurauksista ja lievityskeinoista. Kilpakirjoituksia vuonna 1858. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto. Tunniste: B589.
 Paavo Tikkasen kirjekokoelma 82. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kirjallisuus

- AALTONEN, ESKO 1952: Pietari Kumpulainen 1817–1880. – Esko Aaltonen, Martti Haavio, Eino Jutikkala & Aulis Oja (toim.), *Suomen talonpoikia Lallista Kyösti Kallioon* s. 359–366. Helsinki: WSOY.
- BAHTIN, M. M. 1986 [1953]: The problem of speech genres. – C. Emerson & M. Holmqvist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas.
- BAUMAN, RICHARD – BRIGGS, CHARLES L. 1990: Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. – *Annual Review of Anthropology* 19 s. 59–88.
- BLOMMAERT, JAN 2003: Orthopraxy, writing and identity. Shaping lives through borrowed genres in Congo. – *Pragmatics* 13 s. 33–48.
- 2008: *Grassroots literacy. Writing, identity and voice in Central Africa*. Lontoo: Routledge.
- BOURDIEU, PIERRE 1991: *Language & symbolic power*. [Englanniksi kääntäneet Gino Raymond ja Matthew Adamson]. Cambridge: Polity Press.
- DAMARI, REBECCA RUBIN 2010: Intertextual stancetaking and the local negotiation of cultural identities by a binational couple. – *Journal of Sociolinguistics* 14 s. 609–629.
- DU BOIS, JOHN 2007: The stance triangle. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse* s. 139–182. Amsterdam: John Benjamins.
- GOFFMAN, ERVING 1981: Footing. – *Forms of talk* s. 124–159. Oxford: Basil Blackwell.
- GRENFELL, MICHAEL 2011: *Bourdieu, language and linguistics*. Lontoo: Continuum.

- Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771–1909. Kansalliskirjasto. <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/main.html?language=fi>.
- HYMES, DELL 1996: *Ethnography, linguistics, narrative inequality. Toward an understanding of voice*. Oxon: Taylor & Francis.
- HYTÖNEN, VIILJO 1926: *Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809–1906. II osa, säädyn jäsenet ja tulkit*. Helsinki: Otava.
- AF HÄLLSTRÖM-REIJONEN, CHARLOTTA 2012: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica Helsingensia 28. Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- JAFFE, ALEXANDRA 2009: Introduction. The sociolinguistics of stance. – Alexandra Jaffe (toim.), *Stance. Sociolinguistic perspectives* s. 3–28. Oxford: Oxford University Press.
- JAWORSKI, ADAM – THURLOW, CRISPIN 2006: Taking an elitist stance. Ideology and the discursive production of social distinction. – Alexandra Jaffe (toim.), *Stance. Sociolinguistic perspectives* s. 195–226. Oxford: Oxford University Press.
- JOHNSTONE, BARBARA 2006: Mobility, indexicality, and the enregisterment of "Pittsburghese". – *Journal of English Linguistics* 34 s. 77–104.
- 2007: Linking identity and dialect through stancetaking. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse* s. 49–68. Amsterdam: John Benjamins.
- KARONEN, PETRI – NYGÅRD, TOIVO – RANTATUPA, HEIKKI – VILKUNA, KUSTAA H. J. 2002: *Vanhoiden käsialojen lukukirja*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 67. Jyväskylä: Kampus kustannus.
- KAURANEN, KAISA 2006: Kansanienhämien käsikirjoitukset Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoissa. – *Elore* 2/2006 s. 1–15. http://www.elore.fi/arkisto/2_06/kau2_06.pdf.
- 2007: Did writing lead to social mobility? Case studies of ordinary writers in nineteenth-century Finland. – Martin Lyons (toim.), *Ordinary writings, personal narratives. Writing practices in 19th and early 20th-century Europe* s. 51–68. Bern: Peter Lang.
- KLINGE, MATTI 2006: *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projektin sukuverkoston periferiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVUSALO, ESKO 1983: "Näitä toivotta Teidän uscollinen Esimies, Paimen ja Palwelija". Ilmajoen kirkkoherra Gabriel Peldanin suomenkielisiä kuulutuksia vuosilta 1736–46. – *Kotiseutu* 1/1983 s. 65–71.
- KRESS, GUNTHER 1995: The social production of language. History and structures of domination. – Peter H. Fries & Michael Gregory (toim.), *Discourse in society. Systemic functional perspectives* s. 115–140. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- KUISMIN, ANNA 2002: *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2010: Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanienhämien ja oman elämän kirjoitus. – Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen* s. 21–47. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- LAINEN, PÄIVI 2007: *Suomi tiellä sivistyskieleksi. Suomenkielisen maantieteen sanaston kehittyminen ja kehittäminen 1800-luvulla*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.
- LAINEN, ESKO M. – LAINEN, TUIJA 2010: Kirkollinen kansanopetus. – Jussi Hanska & Kirsi-Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle* s. 258–306. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA 2004: Kieltosana ja kielitär. Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Katja Huomo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 177–222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden

- den Seura.
- 2010: Kylä, kirkko ja kuningas. Omistusrakenteiden kielipolitiikka Ruotsin ajan suomessa. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 369–402. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – NORDLUND, TARU 2008: Kansankirjoittajat kaksisataa vuotta sitten. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti* s. 218–232. Helsinki: Otava.
- (tulossa a): Linguistics from below. Constructing identities in writing. – Matthew Driscoll & Anna Kuusmin (toim.), *Processes and practices of literacy during the 19th century. Interdisciplinary Nordic perspectives from below*. Studia Fennica. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (tulossa b): Performing identities and interaction through epistolary formulae. – Marina Dossena & Camiciotti Del Lungo (toim.), *Letter-writing in early modern Europe*. Amsterdam: John Benjamins.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAUERMA, PETRI 2007: Vieraiden grafeemien väistyminen varhaisnykysuomesta. Etenkin Jakob Johan Malmbergin tuotannon valossa. – *Virittäjä* 111 s. 322–345.
- LEIBER, INKERI 2003: *Ex cathedra: instituutio puhuu. Saarnan ja opetuspuheen interpersoonaisia piirteitä*. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- LEINO-KAUKIAINEN, P. 2007: Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. – *Historiallinen Aikakauskirja* 105 s. 430–435.
- LOUNASMAA [LÖFGREN], VIKTOR 1910: *Elämäni taipaleelta*. Porvoo: WSOY.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1992: *Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisuja n:o 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2011: Kirjoittajan kompetenssit ja äidinkielellä kirjoittaminen. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli* s. 62–91. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANNINEN, ANTTI 1860: *Mietteitä katovuosista Suomessa*. Kuopio: Aschan.
- MARTIN, J. R. – ROSE, DAVID 2008: *Genre relations. Mapping culture*. Lontoo: Equinox Publishing.
- MIKKOLA, KATI 2009: *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄKINEN, ILKKA 2007: Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. – *Historiallinen aikakauskirja* 105 s. 402–419.
- MÄNTYNYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA (tulossa): *Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä*. – *Virittäjä*.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Suomalaisten talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. – Sirpa Huttunen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta* s. 51–79. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2007: Double diglossia – lower class writing in 19th-century Finland. – *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 26 s. 229–246.
- PAUNONEN, HEIKKI 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotyyppit. – *Virittäjä* 100 s.

- 544–555.
- 2001: Kansankielestä kansalliskieleksi. – *Virittäjä* 105 s. 223–239.
- 2005: Helsinkiläisiä puhujaprofileja. – *Virittäjä* 109 s. 162–200.
- 2006: Vähemmistökielestä variovaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PITKÄNEN, KAARINA 2008: *Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrot termistön kehittäjänä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PÄIVÄRINNE, TIINA 2010: *Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870–1920*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin*. 1. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys. 2., muuttamaton painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROUHIKOSKI, ANU (tulossa): Asenteesta ja asennoitumisesta sosiolingvistiikassa. – *Virittäjä*.
- SAARI, MIRJA 2008: Präster som språkbrytare i 1800-talets Finland. – Ulla Börestam, Satu Gröndahl & Boglarka Straszer (toim.), *Revitalisera mera!* s. 142–154. Uppsala: Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning.
- 2009: Kielten kohtaaminen autonomian ajan Suomessa. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 212–230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STARK, LAURA 2008: Maalaisrahvaan kirjoitusmotivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa. – *Kasvatus & aika* 3 (2) s. 49–66.
- 2011: *The limits of patriarchy. How female networks of pilfering and gossip sparked the first debates on rural gender rights in the 19th-century Finnish-language press*. Studia Fennica Ethnologica 13. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STRELLMAN, URPU 2005 *Persoonapronominien liikkäyttö. Normin synty ja muotoutuminen*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- Suomi: Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SYVÄOJA, HANNU 2004: *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- TAKALA, F. E. 1976: *Vimpeli. Kirja Vimpelistä ja vimpeliläisistä*. Vimpeli: Vimpeli-seura.
- TOMMILA, PÄIVIÖ 1979: *Toimitustyön historiaa Suomessa*. Suomen sanomalehdistön historia, julkaisuja n:o 13. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1983: Tiedonkulku talonpoikaisyhteiskunnan aikana. – *Kotiseutu* 1/1983 s. 31–35.
- TOMMILA, PÄIVIÖ – SALOKANGAS, RAIMO 1998: *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.
- VAHTOLA, JOUKO 1978: Välähdys rahvaan ajatusmaailmasta 1800-luvun puolivälin Suomessa – erään kirjoituskilpailun sato. – *Faravid* 2/1978 s. 211–243.
- VANDEBUSSCHE, WIM 1999: 'Arbeidersprache' in Bruges during the 19th century. – Helga Bister-Broosen (toim.), *Beiträge zur historischen Stadtsprachenforschung* s. 49–65. Wien: Edition Praesens.
- 2004: Trigglossia and pragmatic variety choice in nineteenth-century Bruges. – *Journal of Historical Pragmatics* 5 s. 27–47.
- VILLSTRAND, N. E. 2008: Skrifflighet med förhinder. Den svenska statsmaktens kungörelser

- i finskspråkiga församlingar under 1700-talet. – N. E. Villstrand & M. Engman (toim.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* s. 315–362. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland & Tukholma: Atlantis.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 2001: *Suomen historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIRTANEN, MIKKO 2010: Asenteellista keskustelua. – *Virittäjä* 114. s. 303–313.
- WILLIAMS, EDDIE 2009: Language attitudes and identity in a North Wales town. ”Something different about Caernafon?” – *International Journal of the Sociology of Language* 195 s. 63–91.

SUMMARY

Self-taught writers on the linguistic markets of 19th century Finland

During the nineteenth century, Finnish developed into a European cultural language suitable for use in all fields of literary activity. As part of this process, the social meanings of different languages and linguistic varieties – Finnish, Swedish, Old Biblical Finnish and local dialects – were negotiated anew. At the same time, society as a whole was witnessing a substantial process of modernisation: old religious thinking was replaced by a scientific worldview, agriculture faced a major turning point, the country gradually industrialised, and the nationalistic Fennoman ideology started to spread to the countryside in the latter part of the century. The ability to write was not common in the Finnish countryside of the 19th century. However, the spread of writing skills and the development of the Finnish-language press and new editorial processes gradually made it possible for rural inhabitants to participate in popular discussion on social matters.

This article discusses the changes that occurred in 19th century Finland through texts written by three rural inhabitants. The data is taken from a public essay competition held by the Finnish Literature Society in 1858. The competition was aimed at the rural population, and its topic was crop failure: writers were requested to “write an essay on the reasons for crop failure in the country, as well as on the means and ways to relieve and prevent their sorry consequences for the people”.

This article approaches the texts from the perspective of genre, as well as by using the theoretical concept of ‘stance’: it examines the ways in which the writers position themselves vis-à-vis their own words and texts, their interlocutors and the wider audience, as well as with respect to a wider context – for instance, the sociolinguistic climate and linguistic and social ideologies of the day. Furthermore, the literary resources that were available to the writers are also examined. Even though all contestants were able to write, the texts themselves reveal that literary resources were not equally divided between them. In their texts, the writers were able to access and exploit different

types of literary resources in a variety of ways. In other words, the contestants can be placed at different levels on the continuum of writing skills.

The linguistic choices detected in the three texts reflect the different positions of the contestants as writers, and they also reveal aspects of social inequality. These linguistic choices can be seen as being in iconic relation to the worldviews of the writers.

1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla

1800-luvulla suomesta rakennettiin kaikille kielenkäytön alueille sopiva eurooppalainen sivistyskieli. Tässä prosessissa eri kielten ja kielimuotojen – suomen ja ruotsin, vanhan pipliakielen ja alueellisten murteiden – sosiaaliset merkitykset neuvoteltiin uudelleen. Samaan aikaan yhteiskunnassa oli meneillään suuri modernistumisen murros: vanha uskonnollinen maailmankuva oli väistymässä tieteellisemmän maailmankuvan tieltä, maatalous eli murroskautta, maa oli teollistumassa ja fennomaaninen ideologia alkoi 1800-luvun puolivälin jälkeen levitä myös maaseudulla. Kirjoitustaito oli koko 1800-luvun ajan vielä harvinainen taito maaseudun asukkaiden keskuudessa mutta sen vähittäinen yleistymisen ja esimerkiksi sanomalehdistön laajeneminen ja uudenlaiset toimitustavat mahdollistivat vähitellen myös maaseudun asukkaiden osallistumisen yhteisiin yhteiskunnallisiin asioihin.

Tarkastelen artikkelissani 1800-luvun muutoksia kolmen maaseututaustaisen kirjoittajan tekstien kautta. Tekstit ovat vastauksia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1858 julkistamaan kirjoituskilpailuun, joka koski maataloutta rasittaneita katovuosia, niiden syitä ja seurauksia sekä ehdotuksia siitä, miten katovuosia voitaisiin jatkossa estää. Lähestyn kilpakirjoitustekstejä muun muassa tekstilajin valinnan kautta. Keskeisenä teoreettisena käsitteenä on lisäksi asennoitumisen käsite: tarkastelen, miten kirjoittajat teksteissään asemoivat itsensä suhteessa sanomaansa, itseensä kirjoittajina, lukijoihinsa, yleisöön, sosiolinguvistiseen ilmapiiriin ja vallitseviin kielellisiin ja yhteiskunnallisiin ideologioihin. Pohdin artikkelissa myös kirjoittajien kirjallisia resursseja. Vaikka kirjoituskilpaan osallistujat kaikki olivat luonnollisesti kirjoitustaitoisia, kirjoittajien teksteistä voi päätellä, että heillä oli eri tavoin käytettävissä ja hyödynnettävissä omaan kirjalliseen toimintaan tarvittavia kirjallisia resursseja. Kirjoitustaidon jatkumolla aineistoni kolme kirjoittajaa asettuvat selvästi eri kohtiin.

Katovuosikilpailun tekstien kielelliset valinnat kertovat kirjoittajien erilaisista kirjoittajapositioneista ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta. Teksteissä näkyvissä olevien kielellisten valintojen voidaan ajatella olevan ikonisessa suhteessa kirjoittajien maailmankuvaan.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@helsinki.fi